

УКРАЇНСЬКА КНИГА

1975

UKRAINSKA KNYHA

UKRAINIAN BIBLIOGRAPHIC QUARTERLY

3-4

1975

5th YEAR

THE UKRAINIAN BOOK
DAS UKRAINISCHE BUCH
LE LIVRE UKRAINIEN

Editor: Bohdan Romanenchuk
Associate Editors:
Vasyl Lev, Mykola Kravchuk

ЗМІСТ

1. Ще про початки книгодрукування на Україні, О. Мацюк 49
2. Письменник серед своєї громади, Д. Ярославська 57
3. Значення мемуаристики, І. Дурбак 63
4. Рецензії й огляди:
  - М. Острове́рха. Берегами мандрівки — А. Власенко-Бойцун 66
  - О. Воропай. Англія зблизька — Д. Чуб 66
  - Степан Луцик. Мистець — О. К. 67
  - І. Овечко. Чехов і Україна — А. Власенко-Бойцун 68
  - Є. Коновалець та його доба, збірник — Р. Кухар 69
  - Д. Нитченко. Елементи теорії літератури... — В. Романенчук 70
  - Бучач і Бучаччина, збірник — В. Романенчук 71
  - Що читач хотів би знати... — М. Богатюк 73
  - Р. М. Машталір та ін. Розвиток поліграфії на Україні
— О. Соколишин 74
  - М. Смотрицький. Граматика — Д. В. Чопик 74
  - Р. Верес. Ukraine — М. Кравчук 76
  - Б. Зданевич. Каталог інкунабул — Р. Верес 78
  - І. Панчик. Нащадки М. Павлюка (англ. мовою)
— О. Соколишин 78
5. Надіслані книжки 79
6. І. Чайковський, М. Кравчук. Українські періодичні видання 80

Передплата на 1976 Subscription \$5.00

Publisher: UK KYIW Publishing

4800 North 12th St., Philadelphia, Pa. 19141, USA

Kiev Printers Ltd., 860 Richmond Street West, Toronto, Ontario, M6J 1C9, Canada

УКРАЇНЬСЬКА КНИГА

Квартальник бібліографії й книгознавства
Т-ва українських книголюбів, Т-ва українських
бібліотекарів і Бібліографічної комісії НТШ

3-4

1975

Рік V.

ЩЕ ПРО ПОЧАТКИ КНИГОДРУКУВАННЯ НА УКРАЇНІ

О. Мацюк

Якщо на Україні протягом XV — першої половини XVI ст. існувало кілька друкарень, то постає питання — де ж ті книги, що виходили більш як за ціле століття з-під їхніх вар-статів? Перш за все варто підкреслити, що тираж цих видань через недосконалість і примітивність самих друкарень, відсутність досвіду друкування, а також ряду інших причин, мусів бути надзвичайно малий, час також має велике значення в справі збереження друкованої продукції, а якщо простежити, як поводитися завойовники з українською книгою, то стане цілком зрозумілим, чому вона не дійшла до нас. Слов'янські "Книги збрано... у самому Кракове Корунном, и в костелах рымских полно того. Книг словенских великими склепами знайдеш замкнены, которых на світ не выпустят. Также есть и во Лвове у мнихов доминиканов. Склеп великий книг наших словенских учительских, докупы знесеных"¹, — писав відомий український культурний діяч кінця XVI — поч. XVII ст. Йов Борецький. Відомо також, що не збереглося жодного примірника "Катехізиса" Зизанія, що був засуджений у постанові православного собору у Новоградку 1596 р.

Але мало того, що українські та білоруські книги спалювали католики. Ми маємо переконливі докази нищення їх у самих церквах, коли ставали непридатними для богослужень і, як правило, за традицією, яка склалася протягом століть, їх викидали на церковні горища або дзвіниці. Яскравим доказом цього є недавня публікація М. Нечиталюком невідомої статті Івана Франка, яка, як він зазначає, написана в 1901 р. й призначалася для публікації в одному з видань Наукового товариства ім. Шевченка. Стаття не закінчена. Надрукована за автографом, що зберігається в рукописному відділі Інсти-

¹ М. Возняк, Письменицьна діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові, Львів, 1954, стор. 26.

туту літератури АН УРСР у Києві (фонд 3, № 565)². Коли Іван Франко, подорожуючи в 1900 р. по Галичині з метою розшуків старовинних книг і рукописів, прийшов на свято Спаса в с. Довге (біля Моршина на Стрийщині), то потрапив під церкву саме в момент, коли сільські парубки стріляли з моздірів. Після пострілів у повітря посипався звуглілий флейтух, яким був набитий моздір. З кількох шматків, які впали біля його ніг, Франко переконався, що то були рештки паперу, записані кириличними буквами. Як виявилось пізніше, коли поет знайшов ці книги на церковному поді, — ними були цікаві рукописні книги XVI-XVII ст. А найдавніша з них, уривок Четвероевангелія, в якому Франко докладно вивчив письмо, правопис, папір, водяні знаки і чорнило, був “власне той сам, картки якого мали те щастя, що при нинішньому празнику служили флейтухами для звеличення святого Спаса моздіровими вистрілами”.

У 1964 р. під час перебування в с. Тухолька в Карпатах місцевий старожил — знавець історії Бойківщини Павло Петрович Баландович розповів мені, що на початку 30-х років він знайшов в одній селянській хаті декілька аркушів стародруку (ін кварто), яким бавилися діти. На полях аркушів були записи, зроблені в 1487 і 1500 роках. Цим уривком зацікавився місцевий священик, і Баландович передав його церкві. Дальша доля цього фрагменту книги невідома, а мої пошуки не дали бажаних наслідків, оскільки більшість церковних книг і документів знищені³.

В архівах знайдено також чернетку супровідного листа відомого галицького історика Антона Петрушевича, датованого 26 січня 1844 р., в якому він повідомляє Археографічну комісію в Петербурзі про надіслання їй 3-го пакету давніх українських документів, підібраних у Львові і відправлених через канцелярію варшавського князя в Росію. В листі зазначено, що перший пакет відправлено ще у вересні 1843 р. Кожний пакет мав по 10 документів, які стосувалися унії, нападів на православну Церкву і визвольної боротьби українського народу проти шляхетської Польщі під проводом Б.

---

² Іван Франко, Із наукових екскурсій по краю. “Літературна Україна”, № 84 (2368), 25 жовтня 1966 р.

³ Л. Волянський, Охраняется государством, журн. “Новый мир”, № 10, М., 1966, стор. 202.

Хмельницького⁴. Цілком можливо, що Петрушевич пересилав у Росію і стародруки, яких було так багато в його колекції. Вдалося також знайти в архіві і накази митрополита Григорія Яхимовича та Василянського протоігуменату у Львові в 1860-1861 рр. про розшук і виявлення в монастирських архівах та бібліотеках надрукованих до 1540 р. українських і польських інкунабул, а також давніх грамот і інших пам'яток культури та надіслання їх до Львова для експонування в "Оссолінеумі"⁵. У справі є також відозва, розіслана всім монастирям. Такі книги були передані на виставку, проте назад до монастирів не повернулися і невідомо куди після цього поділися.

Кількість книг, що не збереглися до нашого часу, але відомі з певних тогочасних і пізніших документів, досить велика. В останні роки ми мали і ряд несподіванок, коли були знайдені невідомі досі друки. Лише недавно було знайдено "Часовник", надрукований Мстиславцем у Вільні, хоч інші книги, надруковані ним же в 1575-1576 рр. разом з "Часовником", тобто "Євангеліє" і "Псалтир", збереглися в багатьох примірниках. Про це й же "Часовник", незважаючи на те, що він знайдений тільки тепер, ми знали вже давно з документа 1577 р. про суд між Мстиславцем і Мамоничем. Тільки в 1958 р. стало відомо про "Буквар", який видав Іван Федорович у Львові в 1574 р.⁶ Зовсім недавно стало відомо про те, що в м. Гота (УДР) зберігається острозьке видання "Букваря" Івана Федоровича 1578 р.⁷

Що ж говорити про XV і першу половину XVI ст., коли можна навести і більш пізні приклади. Максимович⁸ і Каратаєв⁹ згадують відому лише в одному примірнику книгу "Синод", надруковану у Кременці в 1638 р. Тільки в 1931 р. у

---

⁴ Центральний державний історичний архів УРСР у Львові (далі ЦДІА УРСР у Львові), ф. 765, оп. 1, спр. 75.

⁵ Там же, ф. 684, оп. 1, спр. 3185.

⁶ Я. Р. Дашневич, Перший друкований буквар на Україні, "Українська мова в школі", К. 1959, № 1, стор. 53-56.

⁷ Ярослав Ісаєвич, Острозький буквар Івана Федорова, журн. "Україна", № 9, К., 1968, стор. 8-9; Н. Grasshof, J. S. G. Simmons, Ein unbekannter Druck Ivan Fedorovs aus dem Jahre 1578, "Zeitschrift für Slawistik", Band XIII, Heft 4, Berlin, 1968, стор. 512-517.

⁸ Т. А. Максимович, Собрание сочинений, т. III, К., 1880, стор. 683.

⁹ И. Наратаевъ, Хронологическая роспись славянскихъ книгъ, напечатанныхъ Кириловскими буквами 1491-1730, Спб. 1861, стор. 57-58, № 410.

Варшаві знайдено аж 100 примірників незброшурованого друку¹⁰. Очевидно, ще навіть не закінченого, його було перевезено туди, але, уцілівши якимсь чудом, книга потрапила в бібліотеку.

Великий інтерес становить інвентар книг Словітського монастиря, складений у 1826 р., який досі був невідомий. У зв'язку з тим, що цей список книг, наявних у монастирській бібліотеці в Словіті, складений польською і німецькою мовами, подаємо тут його в перекладі українською мовою. З цієї великої кількості книг вибрано тільки шість, які можуть мати відношення до книгодрукування на Україні перед Іваном Федоровичем. Рік видання книг подаємо в хронологічному порядку:

1) Новий тестамент з мідними замочками в доброму стані, українською мовою, почаївського видання з 1511 р. — 1 шт., місцевий № 36; 2) Тріодіон ін кварто київського видання з року 1527, в шкіряній оправі, в доброму стані. Ціна 1 флорен 30 крейцарів, місцевий № 164, № деканального інвентаря — 148; 3) Тріодіон ін кварто київського видання з року 1540, в шкірі. Ціна 3 фл. Місцевий № 165, № дек. інв. 149; 4) Анфологіон львівського видання з року 1542, оправлений в шкіру, в доброму стані 3 фл. Місцевий № 167, № дек. інв. 151; 5) Служебник львівського видання з року 1546 ін кварто. Ціна 1 фл. Місцевий № 148, № дек. інв. 132; 6) Епістоляріон або Апостол львівського видання, оправлений в шкіру з 1566 року, ціна 20 кр. Місцевий № 169, № дек. інв. 153¹¹.

Як бачимо, всі ці книги мали вихідні дані. В усякому разі інвентар подає рік та місце видання. Можна було б спочатку подумати, що це рукописні книги. Однак слова “edycyi” і “Ausgabe”, тобто видання, а також надто низька ціна наводить на думку, що то були саме стародруки, надруковані в українських друкарнях першої половини XVI ст. І, нарешті, слово “видання” як у середньовіччя, так і в пізніші часи вживалося частіше у відношенню до друкованої продукції*.

Розглядаючи стародруки, які, безперечно, надруковано перед Іваном Федоровичем, слід звернути увагу на одне видання, яке дослідники зарахували до так званих анонімних

¹⁰ Журн. “Elpis”, Т. V., Warszawa, 1931, стор. 87-88.

¹¹ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 684, оп. 1, спр. 2816, арн. 10 зв., 11, 12 зв.

* Всі рукописні книги, вміщені в інвентарі, позначені словом — manuskrrypt (рукопис).

видань середини XVI ст., хоча і робили в свій час деякі застереження. Це стародрук, відомий у літературі під назвою — “Середньошрифтне четвероевангеліє”. Зупинимось коротко на характеристиці паперу, на якому видруковані ці книги. Якщо шість зовсім різних видань із семи, друкувалися на французькому папері, який в XVI ст. був дуже поширений у Московській державі, то тут не може бути ніяких сумнівів щодо приналежності їх до московських дофедорівських друкарень. Однак одне з цих недатованих видань (на сьогодні нам відомі сім видань без позначення дати та місця їх друкування), тобто згадане “Євангеліє”, зовсім відрізняється від шести інших. Воно надруковане, головним чином, на німецькому папері, якого в той час майже не знаходимо в Москві. Папір усіх тих стародруків дуже добре вивчений. Його водяні знаки публікувалися дослідниками книгодрукування, паперу і водяних знаків. І всі вони прийшли до висновку, що середньошрифтне “Євангеліє” — єдина книга, яка відрізняється своїм папером від шести інших. Однак найповніше зібрав усі дані про папір цих видань, зокрема і про “Євангеліє”, Є. Л. Немировський¹². Причому всі відомі нам сьогодні 22 примірники цього “Євангелія” надруковані майже на однаковому німецькому папері з водяним знаком, що зображає кабана. Тільки дуже рідко зустрічаємо там водяний знак із зображенням “Foolscap” (ковпак паяца) і тіару. Перший голландського походження, другий також німецького походження. Зате частіше зустрічаємо ведмедя, правдоподібно швейцарського або німецького походження.

Ми не мали змоги дослідити папір усіх наявних на сьогодні 19 примірників (3 загинуло) “Євангелія”, бо вони знаходяться в різних містах: в Києві, Харкові, Москві, Ленінграді й Саратові, тому доводиться задовольнитись їх публікаціями. Крім цього, ми не знаємо, куди поділися три примірники, які були відомі раніше, — примірник Віленської публічної бібліотеки, другий Саратовський примірник і примірник з вкладкою 1573 р., описаний Каратаєвим.

При докладному огляді паперу київського примірника “Євангелія”¹⁵, виявилось, що водяні знаки ідентичні з опублікованими раніше знаками з інших примірників цього ж “Єван-

---

¹² Е. Л. Немировский, Возникновение книгопечатания в Москве. Иван Федоров, М., 1964, стор. 146-256.

¹⁵ Центральна наукова бібліотека АН УРСР, відділ рідкісної книги, № 751.

гелія". Аркуші книги, де збігаються водяні знаки: водяний знак "кабан" — 1, 3, 5, 7, 10-12, 16-18, 21, 22, 26, 29, 30, 32, 34, 37 приблизно до 319; "ведмідь" (наші числа 10, 19) — 320, 324, 330, 337, 342, 345, 346; "корона" (наші числа 16, 20) — 350, 354, 360, 364, 366, 368, 370, 374-377, 379-381, 385-389; "Foolscap" (наші числа 11, 12) — 361, 392, 393*.

Відомий дослідник Гераклітов, аналізуючи папір, підкреслює, що комплекс знаків, вибраних з "Євангелія", майже безсумнівно доказує німецьке походження паперу, на якому воно надруковане. Говорячи тільки про "Євангеліє", зазначає далі Гераклітов, могли б бути сумніви, що воно надруковане в Москві, оскільки поряд з італійським, німецький папір був дуже поширений тоді на Балканському півострові. Французький папір серед слов'янських країн був у XVI ст. тільки в Московщині¹⁶. Беручи до уваги папір, Тихомиров також вважав, що "Євангеліє" не надруковане в Москві¹⁷. Нам залишається тільки додати, що вже навіть самого дослідження паперу вистачить, щоб погодитися з цими двома авторами. Якщо в Москві в той час німецький папір майже не зустрічається, то на Україні і особливо у Львові писали в першій половині XVI ст. переважно на німецькому і польському папері. І якщо говорити про водяний знак "кабан", то в ЦДІА у Львові буквально цілі актові книги XVI ст. написані на цьому папері¹⁸. Більшість рукописних книг XVI ст. також писалися на німецькому високосортному папері з цим водяним знаком¹⁹. Особливо багато цього паперу вживали львівські та кам'янецькі вірмени для рукописних книг (XVI ст.), вигладжуючи його на зразок турецького із застосуванням спеціальних тваринних клеїв, крейди і кістяних гладилок²⁰. Якщо го-

---

* Всі водяні знаки подані в 0.5 натуральної величини.

¹⁶ А. А. Геранклитов, Три издания XVI в. без выходных листов из библиотеки Саратовского университета, "Ученые записки Саратовского государственного университета": Педагогический факультет, т. 5, вып. 2, Саратов, 1926, стор. 9, 16.

¹⁷ М. Н. Тихомиров. Начало московского книгопечатания, Ученые записки Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова, вып. 41, История (том первый), М., 1940, стор. 88.

¹⁸ ЦДІА УРСР у Львові, ф. 52, оп. 3, т. 513 (1537 р.) та ін. Порівняй: Karol Badecki, Znaki wodne w księgach archiwum miasta Lwowa 1382-1600, Lwów, 1928, № 22, 23, 25-30, 31, 41, 51-53, 56, 73.

¹⁹ Львівський державний музей українського мистецтва, № 42506.

²⁰ Львівський державний історичний музей, рук. № 186, та ін.

ворити про “ведмедя” і “тіару”, то цього паперу також не менше тут як і попереднього. Папір з водяним знаком “кабан” (наші числа 1-9) вживався на території Великого Князівства Литовського в період 1530-1578 рр. Частіше зустрічається в рукописах, рідше в друках. Між іншим “кабан” на філіграні не обов’язково доказує, що папір німецький. Майже всі папірні в Середній Європі в середині XVI ст. вживали цю філігрань. Спочатку її почали вживати в Сілезії, але незабаром її запозичили інші, і філігрань з кабаном почала означати якість паперу. Цю філігрань вживали і Віленські папірні на початку їх існування. Цікаво, що в перших виданнях литовського статуту також використовувався папір з водяним знаком “кабан”. Знаки ці опублікував литовський дослідник В. Рауделюноас²¹, який використав перший атлас філіграней з литовського паперу, підготовлений до видання Е. Лауцевічюсом²², коли він ще знаходився в друку. Про філіграні з “кабаном” писали, крім вищезгаданих авторів, також В. Мошін в Югославії²³ та Ф. Гессле²⁴, згадує про них і польська дослідниця сілезького папірництва К. Малечинська²⁵.

Папір з “паяцом” зустрічається рідше, на такому папері в 175 році друкували у Вільні книги.

Як бачимо, папір з водяним знаком “кабан”, який переважає в “Євангелії”, зустрічався в більшості європейських країн. Не було його тільки в Москві. Важко навіть припустити, щоб у Москві, де всі рукописи і навіть пізніші друковані видання виконувалися на французькому папері, міг трапитися такий виняток. Досить навести факт, що навіть усі видання Івана Федоровича в Москві були надруковані тільки на французькому папері²⁶. Водяні знаки з паперу московських видань

---

²¹ V. Raudeliunas, Pirmieji Lietuvos Statuto Leidimai (1588-1600), Ruso Knygos spausdinimo pradžia ir Lietuva, Vilnius, 1966, стор. 139, філіграні № 16, 17.

²² E. Laucevičius, Popierius Lietuvoje XV-XVIII a., Vilnius, 1967.

²³ V. Mošin Filigranologija kao pomošna historijska nauka, Zagreb, s. d.; окремих відбиток із “Zbornika historijskog Jugoslavenske akademije”, vol. 1.

²⁴ F. Hössle, Papiergeschichte Errinerungen aus Alt-Schlesien-Zellstoff und Papier, 1927, Н. 7.

²⁵ Kazimiera Maleczyńska, Dzieje starego papiernictwa śląskiego, Wrocław—Warszawa—Kraków, 1961.

²⁶ О. Мацюк, Водяні знаки на папері друків Івана Федорова, Науково-інформаційний бюлетень Архівного управління УРСР, № 3, К., 1964, стор. 37-46.

Івана Федоровича публікували також відомі радянські дослідники А. С. Зернова²⁷ і С. А. Клепиков²⁸. Характерним прикладом може бути ще й те, що один з примірників цього “Євангелія” (Публічна бібліотека в Москві, № 155а), має єдину рукописну вставку також на французькому папері з водяним знаком “сфера”²⁹. До речі, примірник № 155 має вкладну, яка свідчить про те, що він походить з України і належав запорожцям.

Є. Л. Немировський зазначає, що “серед вкладних записів XVII ст. багато — західноруського (тобто білоруського і українського. — О. М.) походження. В цьому розумінні “Середньошрифтне Четвероєвангеліє” — виняток серед інших безвихідних видань. Усі записи досить пізні. Можна нібито припускати, що книги потрапили на межі Московської держави в роки польсько-шведської інтервенції”. Однак тут же автор сам заперечує свої висновки говорячи, що: “однак перший запис датований 1605 р. — це було ще до Смутних часів”³⁰ Було б досить смішно думати про те, що книги потрапили з Росії на Україну на початку XVII ст. спеціально для того, щоб там на їхніх полях зробили різні записи, а після того знову повернулися до Росії. Крім того, варто зазначити, що папір на стародруки, як відомо, досить довго нагромаджувався, тобто на його придбання друкарні тратили досить багато часу і грошей. В більшості випадків його докуповували вже навіть у процесі друкування книг, який також досить довго тривав. Чому ж у такому разі в усіх примірниках т. зв. “Середньошрифтного Четвероєвангелія” не знаходимо жодного сліду французького паперу?

Із сказаного можна зробити припущення, що розглянуте нами “Євангеліє” надруковане на Україні в одній із дофедорівських друкарень. Однак це питання потребує в цілому ще докладнішого дослідження. Питання дофедорівського книгодрукування в Україні вимагає також докладного дослідження з боку істориків, лінгвістів та філігранологів, яке, безперечно, внесе багато нового в цю ділянку історичної науки.

---

²⁷ А. С. Зернова, назв. праця.

²⁸ С. А. Клепиков. Иван Федоров и начало книгопечатания на Руси. — Журн. “Бумажная промышленность”, № 3, М., 1964, стор. 27.

²⁹ Т. Н. Протасева, Описание первопечатных русских книг, “У истоков русского книгопечатания”, М., 1959, стор. 172.

³⁰ Е. Л. Немировский, назв. праця, стор. 198.

**ПИСЬМЕННИК
СЕРЕД СВОЄЇ ГРОМАДИ**

Дарія Ярославська

Думки і спостереження

Іноді якась думка, почута колись, давно, і потім зовсім забута, під якимсь впливом нагло пригадується й домагається вислову й уваги. Таке трапилося й мені, коли я одного разу на різьбарському курсі почула була дивовижну, в моєму розумінні, думку зневіреного скульптора, що **“українській спільноті наші таланти непотрібні”**.

Та думка видалася мені тоді неслухна й неоправдана, бо котрий нарід не потребує або не хоче мати своїх творців різних родів мистецтва?! І чому саме український нарід, такий уже в своїй природі мистецтвотворчий, міг би не хотіти чи не потребувати своїх мистців. Адже життя не стоїть на місці, і досягнень якоїсь одної доби, навіть найсвітлішої, не може бути досить. Творчість кожної мистецької галузі розвивається ланцюговою системою, в якій одна ланка зчеплена з другою, нові таланти приходять на світ, а з ними й нові твори мистецтва, які є виразом їхньої доби. В них є своє власне розуміння світу й життя і власні шукання й мистецькі вияви. Зрозумілі вони сучасникам чи ні, сприйнятливі чи ні, це інша справа, але вони є плодом свого часу, своєї доби.

Що ж до літературної творчості, то не можна було тоді навіть подумати, що вона може колинебудь втратити в своїй громаді значення й любов, захист і пошану. Адже мова є витвором усього народу, є його невід’ємною власністю, і самому нищити її означає нищити духа свого власного народу. Особливо ж український нарід, що саме рідній мові завдячує своє відродження, своє пробудження до свідомого національного життя, і своєму письменникові та поетові, що його збудив із сну, мусів би бути тій мові вірний і шанувати її як скарб неоціненний.

І от у певному часі колись почута, але призабута думка пригадалась і ожила, але в іншому трохи значенні, ніж та, яку я мала нагоду читати в одній статті в якійсь газеті. Її автор закликав і заохочував земляків, особливо нашу молодь, пізнати й любити рідну культуру, до якої включав чи не всі творчі ділянки і навіть літературну творчість сучасної Украї-

з якою, мовляв, варто знайомитися та її обговорювати. Думка, безсумніву, сама собою правильна, але автор статті ніже одним словом не згадав, навіть не натякнув про літературну творчість українських письменників у вільному світі.

Недогляд чи погляд автора? Погана коректа чи одне й друге? Невже українська літературна творчість поза межами України не належить до української культури? Невже молоді треба знати тільки народні танки, народну пісню й народне мистецтво та ще трохи поцікавитися тим, що пишуть в Україні, але не треба їй нічого знати про літературні твори українською мовою, які появляються на її очах і серед неї?

Коли взяти на увагу становище українського письменника в сучасну хвилину, таке занедбане й забуте, то можна побачити, що то був не відокремлений голос, а погляд чималі частини української спільноти в новому світі. І почуте колись зауваження оживає в пам'яті і, збагачене досвідом, оформлюється трохи інакше — **що українській спільноті у вільному світі непотрібні письменники, що пишуть рідною, українською мовою.**

В ім'я правди треба ствердити, що тут і там знаходяться люди, які, організовано чи індивідуально, хотіли б поправити ненормальне становище своїх робітників пера, поетів і письменників. Може вони навіть і не всі читачі, що читають книжки, але вони свідомі важливості літературного процесу і дорожать рідною мовою й рідною літературою. Вони організують книголюбів, літературні конкурси, авторські вечори, виставки книжок, займаються навіть продажем книжок, їх поширюванням. І їм усім належить за те повне признание. Але все таки досі не вдалося створити серед нашої спільноти якогось розмаху й широкого зацікавлення рідною літературою. Можливо, що воно й не йде впарі з нашою неспокоїною добою, але в інших культурних народів існують великі видавництва і за кожним фільмом, театральною чи телевізійною виставою стоїть такий або інший письменник. А в нас навіть нормального літературно-видавничого руху немає. Письменник і далі стоїть самітний, зданий на власні сили, не творчо, а фінансово, бо мусить сам видавати свої книжки, якщо має можливість видавати їх своїм коштом. В найкращому випадку, а це трапляється досить рідко, він залишається в гурті своїх приятелів, які допомагають йому видати книжку та ще й подбають про рецензію. Але коли глянути на все, так сказати, з висоти, то, байдуже з яких причин, а все таки український письменник не має можливості розвинути свого талан-

ту на повну силу. Чому? Тому що він своїй спільноті у вільному світі майже непотрібний, бо він пише мовою своїх предків.

Для українських письменників, які на нових землях поселення пишуть рідною мовою, та мова є вочленям рідної землі й народу і є виявом її прив'язання до неї та доказом самого її існування. Але для молодих поколінь, які виростають в інших умовах життя з його різними спокусами, рідна мова їх батьків не має вже для них такого значення, їхнє життя відтягає їх від нашої мови.

Назверх може здаватися, що наша доба взагалі незацікавлена духовними процесами, роздумуваннями й розважаннями і що літературна творчість пережилася. Сучасна людина, завантажена обов'язками та розвагами, що підсуюються дуже легко, не може знайти часу на читання. Може також здаватися, що вона, ця сучасна людина, сприймає все поверховно, не заглиблюючись у питання, яких колись не було, але які сьогодні стали проблемою дня. Сучасна людина збагнула нестійкість людського існування і, не узброєна в релігійну відпорність, вільно й нестримно розпоряджується своїм життям, скочуючись помалу до тваринного існування. Сьогодні від молодого людини, а ще й від лікаря, який, як відомо, має рятувати й продовжувати життя, можна почути, що життя закоротке, щоб його брати поважно й дорожити ним. І ще може здаватися, що до молодого людини підсуюються типи з різними спасенними ідеями й бажають використати її для своїх власних політичних цілей.

Але це може бути тільки поверховне враження, може, треба допускати й думку, що сьогодні світ ділиться на тих, що сходять до рівня пів-людини й не свідомо підтинають галузку, на якій сидять, і на тих, що прагнуть духового змісту життя. Може під маскою легковаження, зовнішнього занедбання та заперечування всього, що впродовж сторіч світ устиг надбати, криється, крім молодечої перекірливості, шукання зрозумілої та приємливої вартості життя й бажання виявити себе в ньому по-новому. Але все це тільки "може". Проте як би й не підходити до справи, треба також прийняти за правду, що під байдужою, непринадною поверхнею людська духовність існує, і якщо вона навіть якоюсь мірою зазмерла, то колись вона таки прокинеться, оживе й відродиться.

Фільми, книжки та журнали, поширювані в сьогоднішню пору, телевізори з дикою програмою, що можуть розви-

вати в молодшому чи старшому віці низькі інстинкти, і брак домашньої контролю, не сприяють появі здорової, відпорної на зло людини якоїбудь нації чи раси. Все ж той, хто підсуває такі речі іншим, добре дбає, щоб воно не охопило його рідного середовища.

Колись нашу добу, може, будуть називати “добою незвичайних досягнень”, бо в ній техніка пішла скоро вперед, або “початком нової ери”, коли людина вперше ступила ногою на місяць і плянує подорож на інші планети, або “добою сумерку духовости людини”, бо люди більше цікавляться фізичними проявами, ніж духовими, або “добою звиродніння” чи “добою злочинів”, бо людина вбиває не для ідеї, а для грабунку, з пімсти, з дегенерації.

Зацікавлена українська спільнота чи ні майбутню назвою своєї доби в цілому, це справа другорядна. Несе українська людина в своїй душі двоподіл на тих там і на цих тут. Вона всіми своїми силами і спроможностями, всім своїм знанням як старші, так тепер уже й молодші, робить все можливе, щоб того розколу не було, бо він важкий до виправлення не своєю формою, тільки багатством землі та силою людей, жадних чужого хліба. Силою і спритом.

Щасливо для нас, країни нашого поселення не забороняють нам розвивати свої духові вартості, притаманну нашому народові творчість. Розбудовуємо свою Церкву, основуємо товариства, банки, школи, університети, маємо свої професійні організації, свою пресу, можемо мати все, що нам потрібне і на що нам дозволяють наші фінансові можливості. Маємо можливість творити такі духові острівці, на яких ми повинні зберігати створене колись і далі розвивати нашу культуру. Та, на жаль, не всі свідомі того, не всі розуміють значення духової культури, а зокрема літературної творчости рідною мовою.

Здавалося б, що в нових обставинах овид розширився і для українського письменства відкрилося широке поле діяння. Вже необмежене воно, як колись, темою села, одним середовищем, типами людей одної професії. З утратою рідного ґрунту, на диво, розвинулася друга частина нашої батьківщини — людина. Українська людина, що вийшла з свого старого кореня, відродилася поза межами своєї землі в новій формі, з новими зацікавленнями, новою сферою діяння, окремим способом думання. Вона стала членом світової громади і в той же час вона є чи повинна бути і членом власної спільно-

ти, діячем на своїх духових острівцях. Вона збагачена знанням, досвідом в нових обставинах, сильна в матеріально-фінансовій ділянці. Вона діє політично.

Може тут треба шукати причини, чому серед повені товариств, організацій, редакцій, серед великих можливостей розвивати своє духове життя, немає саме літературних видавництв, які видавали б твори рідної літератури без фінансової участі самого письменника.

Висунувши нашу проблему на політичний шлях, деякі члени української спільноти бачать вартість тільки в тому що може безпосередно принести користь нашій справі політично. “Видумані історії” або “недійсність”, як дехто називає літературні твори, їм непотрібні. Політика, наука про державу, вміння керувати нею чи боротьба за неї і література, цебто красне письменство, якщо йдуть до тієї самої мети — то різними шляхами. Холоднокровне роздумування політиків начебто дуже далеке від емоцій і уявності письменників. Створюється враження, ніби літературний твір має бути тільки допоміжним засобом, а не окремою мистецькою ділянкою, значення якої в суспільному житті легковажити не слід. Твори красного письменства формують психіку людини, розвивають уяву, збагачують знання і ними легше можна промовити до людини, ніж речевим, але сухим твором науки.

В шуканні приятелів у світі, ми подаємо чужинцям те, що має інтернаціональну мову, що приймає зір, слух і смак, тобто танці, пісню й народне мистецтво та ще деякі українські страви. Даємо те, що маємо, чим самі дорожимо, що вважаємо вартісним, але людину, самого творця залишаємо в тіні і його чужий світ не має можливості пізнати, хоч він все таки найважливіший і найцікавіший.

Повнокровну українську людину з її багатогранною діяльністю, з її бажаннями й змаганнями, з терпіннями й радістю, з коханням і ненавистю може дати тільки письменник у своєму творі. Але такий твір мусить наперед вийти в світ українською мовою для свого читача, щоб його можна було потім перекласти для іншомовного світу.

Запитаймо себе скільки літературних творів, на яких було б написано “переклад з української мови”, знайдемо на наших книжкових виставках? Їх немає, бо ми не докладаємо досить зусиль, щоб вони появилися перш за все українською мовою. Ця ділянка така занедбана, що чужинець, побачивши літературний твір, може здивовано спитати: “це все в українській мові?”

В Україні для літературного твору створено рами, поза які письменникові вийти не можна, а коли хто вийде, стрінеється з закидами, обвинуваченнями й переслідуваннями. Якщо ми тут не закріпимо в літературній формі української людини з її проблемами, її змаганнями, її справами взагалі, то ніхто за нас того не зробить. Але наші дії можуть потрапити на сторінки чужої книжки, в якій ми можемо бути показані в фальшивому світлі. І таким способом ми не тільки перервемо тяглість духової культури, але й самі підсунемо наші досягнення та нас самих на чужий рахунок. Тоді може кинемося відбирати, багато писати в пресі, сперечатися, обговорювати, але все те буде збиранням розсипаного пір'я.

Не забуваймо, що нашим відродженням був **ТВОРЕЦЬ СЛОВА**, якому ставимо тепер пам'ятники по чужих країнах. Але мертвого каміння, покладеного навіть з великою любов'ю й пошаною та посвятою — замало. Малий чи більший землетрус, бомби чи дії вандалів можуть знищити його.

Стаймо йому пам'ятники з рідної мови! Такий пам'ятник матиме більше виглядів на довговічність.

Вистава книжок у Слов'янському відділі ньюйорської Публічної бібліотеки в 400-річчя появи перших українських друків в Україні, влаштована заходами Світляни Луцької і за допомогою бібліотекаря ПБ Романа Маланчука та інших працівників тієї бібліотеки, відбулася в грудні 1974 р. до 15 березня 1975 р. На виставці була перша друкowana книга на українських землях — Львівський Апостол, надрукований у Львові в 1574 р. і герб міста Львова з друкарським значком Івана Федоровича, а також його Острозька Біблія, надрукована в Острозі в 1581 р. До цих першодруків додана була й історія друкарства слов'янсько-українського, яке почалося не в Москві, а в Кракові, де відомий друкар Святополк Фіола чи як його давніше називали Швайпольт Фіоль, надрукував кирилицею п'ять церковних книг.

О. С.

З невідомих причин українці в загальному мають якусь дивну нехіть, навіть відразу до писання щоденників, споминів, описів важливих подій у родинному, місцевому, громадському, чи в ширшому, національному й державному житті.

На українській землі відбулося стільки воєн, ворожих наїздів, лихоліть, ворожих окупацій, стихійних нещасть, стільки горя пережив український нарід впродовж своєї історії, а так мало маємо безпосередніх описів тих дій, подій!

Можливо, що багато таких щоденників, записок і спогадів пропало під час тих лихоліть, але як же мало дійшло до наших часів!

Щасливіші від нас народи мають сотні й тисячі прецікавих описів різних подій, навіть таких, що відбувалися на наших землях, мають численні описи мандрівок чужинців по наших землях, а що ми можемо їм протиставити?

Наші літописи з княжих і козацьких часів нечисленні й не дають повної картини історії та життя на наших землях з тих часів. Тому наші дослідники мусять часто шукати чужих джерел, часто нам ворожих і до наших визвольних змагань! Про це згадує вже в 17 ст. наш козацький літописець, Самійло Величко. Він жалується на байдужість наших предків під цим оглядом: "Наших сармато-козацьких предков рицарські отваги и богатерські діянія без описанія и обясненія через их власних писаров оставленние и вегдашного забвенія никчемним ліности їх плащем увидіх покритие. А ежели и записав хто, то барзо щуплими и краткими слови, жадних, з яких причин що повстало, як ся отправовало и як кончило, — не виразивши околичностей"...

Найгірше збереглися писані пам'ятки з історії Козаччини, Січі, Гетьманщини та Коліївщини. Можливо, що вони були, але їх завзято нищили і поляки, і москалі, щоб затерти всякі сліди наших змагань за власну державність.

Як же мало є наших джерел про Хмельниччину, про похід Хмельницького на Львів, про облогу Львова та про те, чому він не зайняв його і не визволив усіх українських земель від польського панування, хоч мав тоді силу та всі можливості! Навіть не знаємо місця його народження і студій! Де оригі-

нальний Переяславський договір, де вся політика Хмельницького, Виговського, Дорошенка, Мазепи, Орлика? Де поділися всі акти гетьманських канцелярій, всі акти Січі, а під час Коліївщини — універсали Максима Залізняка, що його обрали гетьманом України? Наші учасники й сучасники тих подій або не дбали про них, або не зберегли їх на вічну пам'ятку, або не могли перешкодити їхньому знищенню ворогами України!

Так само і з часів нашого відродження в 19 столітті маємо мало матеріалів, напр. про Кирило-Методіївське братство, про наші тайні політичні товариства, про їхніх діячів.

Трохи більше маємо споминів з 20-го ст., але багато наших діячів залишили свої спомини в архіві Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові, щоб надрукувати їх аж після смерті!

В Німеччині кожне місто й кожне село має свою велику хроніку, з документами ще з-перед 1000 років, з історією всіх родів, з описами важливіших подій, воєн, стихійних нещасть, тому там немає таких "Іванів без роду", як у нас...

Коли ж на еміграції в 1950-их роках почався наш регіональний рух, що поставив собі за мету видавати регіональні збірники з описами областей, повітів, міст і сіл, то він зустрівся з гострою опозицією частини наших людей, які остерігали у пресі перед "шкодженням нашим людям, що залишилися на рідних землях", висували прерізні "аргументи", мовляв, "немає ніяких архівів з документами", "всі спомини будуть безвартісні, бо не оперті на джерелах", "буде самохвальба, а не правдива історія", "потерплять наші рідні у краю", і так без кінця! Навіть дописалися до того, що, мовляв, "пишіть про **цілу Україну**, а не про якийсь шматок!", "**не розбивайте народу** на гуцулів, бойків, подоляків, бо це проти... соборности!" "Пишіть про **великі речі**, а не про маленькі!" Таких і подібних голосів у пресі було багато, і дивним дивом наші редактори пускали такі явні нісенітниці!

В міжчасі появилися солідно опрацьовані книги про Львів (дві), Буковину, Тернопільщину, Перемишль, Угнівщину, Тербовельщину, Збаражщину, Бережанщину, Дрогобичщину, Чортківщину й ін.

Рівночасно почали появлятися обласні збірники в серії "Історія міст і сіл УРСР". Коли ж наші "суперкритики" порівняли ті регіональні збірники, видані Академією Наук УРСР з регіональними еміграційними збірниками, то втихли засоромлені своєю короткозорістю та крайно помилковими "пророцтвами"!

Але праця наших регіональних комітетів ще не закінчена, бо після зібрання й видання всіх матеріалів про рідні землі треба негайно приступити до збирання матеріалів про історію нашого поселення у вільному світі! І тут наші регіональні діячі, набувши вже деякий досвід впродовж майже 20-річної діяльності, повинні очолити наші місцеві редакційні комітети в кожному нашому осередку, щоб зібрати, опрацювати й видати хроніку-історію кожного нашого осередку на еміграції, скрізь, у кожній країні нашого поселення. Про ці такі важливі речі в нас часто забувають, за ювілейними бенкетами не мають часу, охоти й енергії взятися за таку важливу, але занедбану справу!

Щоденно відходять від нас наші найстарші люди, не залишаючи ніяких спогадів, а всі їхні пам'ятки, часто ще в краю, вся їхня переписка, старі книжки, календарі, газети, наші й чужі, з описами українського життя, знімки, документи, стара ноша, вишивані сорочки тощо їхні діти викидають на смітник... І ніхто цьому не перешкодить, бо в наших товариствах і досі немає музейника-архівара, що збирав би від старих людей музейні речі до центрального музею української еміграції, що повинен якнайскорше постати у 200-річчя незалежності Америки та в 100-річчя нашого поселення за океаном.

Але треба починати від себе, від власної документації, від описання свого життя і свого вкладу праці й боротьби в українську визвольну справу, для підтримки свого національного й церковного життя. Добрий приклад дав інж. О. М. Тишовницький, що видав велику книгу споминів і документів "Мої пам'ятки", що вказав усім нам, як це треба робити, щоб передати нашим сучасникам і наслідникам, як треба жити, працювати й боротися для рідного краю і народу.

Іоанн Златоуст пише: Если человек имел бы премудрость и книги, то яко бы оць в тьль ясно глядят везде; а мудрост без книг, яко бы одним оком на сторону глядит, а на другим не видит.

РЕЦЕНЗІЇ І ОГЛЯДИ

Острроверха Михайло. Берегами мандрівки, репортажі, Вид-ня автора, Нью Йорк, 1974, 346 ст.

Збірка репортажів Михайла Острроверхи складається з 58-х роділів-репортажів. Перший з них — це Слово від автора, в якому читач знайде генезу — мрію його мандрівон. Другий — це паломництво автора до Святої землі, а решта — описи культурних пам'яток різних місцевостей в Італії, Еспанії й Франції.

Репортажі з Італії оповідають про її святині в Міляно, Венеції, Падові, Порто Ренанті, Равені, ідеальну республіку та її історію в Сан Маріно, весну в Фльоренції, славу вежу в Пізі, що хилиться впе впродовж 5 століть, Сісну, яну автор порівнює з Полтавою за її чистоту мови, вніці Вічне місто, якому присвячує 18 репортажів.

На Іберійському півострові побував автор в Еспанії, Фатімі та Мадриді, в португальській столиці Лісбоні, а на закінчення поміщений репортаж з Парижу, де автор відвідав Версаль і Лювр та побував в українській колонії.

Михайло Острроверха, як і інші українські мандрівники по світі, (Ярослав Рудницький, Яр Славутич) шукає всюди українських слідів, що й становить цінну частину його репортажів, тому зупиняємось на кількох українських слідах. В Єрусалимі, в музею при церкві Гробу Господнього автор шукав плащениці гетьмана Івана Мазепи, в Міляно на виставі мистецтва Льомбардії знаходить економічний документ Руси з 1493 р. "Ун' антїка реляціоне політіко-економіна сулля Руссія".

В Римі тих слідів найбільше: Монте Маріо пригадує авторові корона-

цію Ярополка та його дружини Ірини папою Григорієм VII, в 1075 році, саме 900 літ тому; згадує наварно Гоголя "Греко", ОО. Василян, кардинала Йосифа Сембратовича й новіші оселі в Римі, як семінарія св. Йосафата на Джанікольо і найновіші — св. Софію, Український Католицький університет, та віднуплону старовинну церкву св. Сергія і Ванха, що була основана в 1645 р., відзниснана в 1962 р.

У Палермо, на монте Пелегріно віднаходить печеру-церкву св. Розалії, в якій є вмуровані дві таблиці про козаків, що в 1622 році причалили до Палермо, визволившись з турецької неволі і великою пожертвою причинились до будови тією церкви. Вніці, в Парижі відвідує автор церкву св. Володимира, де вмуровані таблиці в честь Симона Петлюри і нуди його ще живого принесли після атентату.

Репортажі написані легким журналістичним стилем, в релігійному й патріотичному дусі.

Оленса Воропай. Англія зблизьна. Г. 2. Українська вид. спілна, Лондон, 1974, 314 ст.

Оленса Воропай — наш сучасний літописець. Оце він видав уже третю книжку своїх щоденників. Ще в 1970 р. вийшла його книжка "В дорозі на Захід", в 1971 р. 1-й том "Англія зблизьна", а під кінець минулого року появилвся друком 2-й том. Всі вони вийшли в вид-ві "Українська Видавнича Спілка" в Лондоні.

Треба мати багато наполегливості, працювитости й любови до своєї літературної праці, щоб з такою послідовністю й систематично нотувати все як своє особисте життя, так

і про оточення, культурне життя своєї спільноти, обставини на праці, ставлення англійців та їхню ментальність, події в світі тощо. Тимто Оленка Воропай виконав своєрідну працю, яка для пізніших дослідників нашого еміграційного життя буде цінним джерелом відомостей.

Тисячі прізвищ, переважно відомих людей, діалогів та розмов, згадки про нові видання, часом навіть з цитатами з них та оцінками, розповіді про зустрічі, праця в редакції, власна літературна й наукова діяльність, участь у наукових конференціях, конгресах, розмови з чужинцями, міркування про різні події, часті згадки про діячів минулого, історичні події — все це, мов у фокусі, відбилося на сторінках щоденника цього літописця.

Тимто можна з певністю сказати, що й сучасний читач знайде багато цікавого про життя нашої спільноти в Англії, знайде безліч згадок про знайомих йому людей, збагатить себе багатьма літературними чи історичними фактами, які так щедро розсипані на сторінках цих томів. А численні зв'язки автора з українським літературно-науковим світом, уривки з листів наближає ці видання до зразків епістолярної літератури, яка завжди буває цікавим джерелом для дослідників літературного процесу та життєвих і творчих шляхів видатних творців літератури минулого.

Тому можна щиро побажати авторів не зупинятися на цих здобутках, а видавати й далі щоденники, що вже друкувалися на сторінках "Визвольного шляху".

Дм. Чуб

Степан Луцик — мистець. Stepan Lutsyk — Artist. Вид. 3-го Куреня Уладу Пластунів Сеньйорів та Старших пластунів "Лісові Чорти". УВУ, серія: Альбоми українського мистецтва. Випуск 2, Нью Йорк, 1973, 96 ст.

Гарна традиція видавати книжки про мистців, заповнювати сторінки чепурних книг ілюстраціями, головню кольоровими репродукціями творів, бо вони творять пам'ятник мистця "сильніший від криці"...

Особливо гарні монографії про мистців появились в видавництві "Мистецтво" в тридцятих роках у Львові, де дуже гарно й дбайливо видавав їх невтомний мистецтвозлюб Павло Ковжун. Його заходами (його власної монографії, нажалі, нема) були видані монографії таких мистців, як Архипенко, Андрієнко, Грищенко, Глущенко, Винниченко. На еміграції в Америці появились теж книги про творчість мистців: Осінчуна, Бутовича, Кружа, Радиша, Литвиненка, Цимбала, а останніми днями Василя Кричевського. Всі вони видані на гарному папері, з дуже добрими репродукціями, тексти написані знавцями мистецтва та особи, про яку пишуть. Шкода лише, що ці монографії появились не за життя мистців, а по їх смерті. Ще одна така посмертна монографія — про Степана Луцика перед нами.

Її видав пластовий Курінь "Лісових Чортів", бо понійний мистець і був "Лісовий Чорт". Може й тому в статтях двох мистців, понійного Антона Малюци та Святослава Гординського менше відомостей про особу мистця, ніж матеріалів про пластову й громадську діяльність понійного в статтях чотирьох інших авторів, як "Осиротілі мольберт і палітра" О. Дучимінської, "Мої зустрічі із Степаном Луциком"

І. Костюка, Промова В. Мінковича на відкритті посмертної виставки, автобіографія "Мій життєпис" і "Пластові дані Степана Луцика-Співана". Сторінки життя Степана Луцика, що відносяться до його пластової діяльності, багатші й вичерпніші. Спогад дружини мистця також досить короткий — про пешу зустріч з майбутнім чоловіком. Немає теж інформаційної оцінки стилю і вартости творів, тому читач мусить сам собі, на основі репродукованих праць, уявити образ творчости та встановити власні оцінки.

Книгу доповнюють голоси критиків, автобіографія, промова на відкритті посмертної виставки та, може, найширше показана діяльність мистця як заслуженого пластуна.

О. Н.

Іван Овечко. ЧЕХОВ І УКРАЇНА. Український Вільний Університет, Мюнхен, 1973, 150 ст.

Дисертація д-ра Івана Овечка складається з 5-ти розділів: перший, солідно опрацьований, характеризує добу, в якій жив Антон Чехов; другий зупиняється на родоводі Чехова; третій — на стосунках письменника з його сучасниками, зокрема українцями; четвертий покаже українські елементи в творчості Чехова, і п'ятий, заключний, докаже самосвідомість цього російського письменника.

Вже раніше були праці, які подає І. Овечко в бібліографії, що стверджували українське походження й українську тематику і гумор цього письменника й автора п'єс "без головного героя", але ніхто ще не доказував його українства: "Чехов був українцем і таким себе визнавав", твердить Іван Овечко (ст. 141) і далі: "Українцем уванали Чехо-

ва також численні його сучасники, в тому числі українські і неукраїнські літератори, письменники, мистці, громадські діячі" (ст. 142).

На дисертацію д-ра Овечка появилося вже декілька рецензій, між ними о. І. Назарна та Я. Славутича. Перший погоджується з твердженням автора, що Чехов був українцем, а Славутич уважає Чехова зрадником. На мою думку, Чехов не був ані свідомим українцем, хоч і називав себе хохлом, ані зрадником, бо зраджувати можна лише свідомо. Він був опортуністом, який, подібно, як і Гоголь, дбав про свою славу чи кар'єру, і був типовим малоросом. А що Чехов і Гоголь збагатили російську літературу українським гумором і тематикою — це правда. Ще й досі не перевелися малороси, які підкреслюють, що ми будували імперію і вона "наша". Що будували — це правда, а що вона не "наша" — це ножний українець знає!

Варта вказати на Котляревського, в якого і Гоголь і Чехов учились гумору, особливо того — "крізь сльози": "По-нашому хохлацькому устрою не будем цапом, ні нозою, а вне запевне, що волом..." От як влучно схарактеризував Котляревський таких, як Гоголь і Чехов, і все це навесело, в українському стилі сумовитої посмішки над самим собою.

Ще треба глянути з другого боку: усім відомо, що Максим Рильський був із спольщеного роду, не шкодив полянам і прекрасно переняв "Пана Тадеуша", чи не краще як сам оригінал. Але він не був поляком. Із спольщеного роду він був, але був українським поетом і українцем. Адам Міцкевич був польським поетом і поляком, хоч був литовсько-білоруського походження.

Все тани дисертація І. Овечна за-
слуговує на увагу. Він доложив бага-
го труду, щоб доназати як українці
збагачують чужу, а не свою літера-
туру. І за це йому належить при-
знання. Може його "Чехов і Украї-
на" допоможе нашим письменникам,
що народились вне закордоном, у
виборі мови своїх творів, або хоч
виправдання із яких мотивів уни-
вають чужу мову, щоб у майбутньо-
му ніхто не мусів доназувати, що
вони українці.

Композиція дисертації вдала, мова
добра, тема потрібна, але мало ці-
нава.

А. Власенко-Бойцун

Євген Коновалець та його доба.
Видання фундації ім. Є. Коновальця,
Мюнхен, 1974, 1,019 ст., ілюстрації,
документація, бібліографія в окремих
розділах, іменний і географічний по-
нажники.

Це праця великих розмірів і ста-
новить збірник статей около соро-
на авторів, влючно з листами само-
го Коновальця, що стосуються окрес-
леної теми. Всі ті причинки мають
завданням насвітлити з різних то-
чок погляду постать провідника ОУН
і передати духа доби, в яній він
жив і діяв. У висліді зосереджено-
го збірного зусилля дослідників і
близьких співробітників Є. Коноваль-
ця та членів Організації збагатилась
українська політична література до-
кументальним твором визвольно-рево-
люційної тематики. В ньому переда-
но із звітовою чіткістю і знаннями,
опертими на основних фактах запіл-
ля й боротьби за національне виз-
волення військово-політичних форма-
цій, що їх очолював в рамках, УВО
й ОУН провідник Євген Коновалець
від першої світової війни аж до пе-

редчасної трагічної смерти в 1938 р.

Ця широка тема опрацьована в
окремих розділах: "Юнацьні роки"
Є. Коновальця, "В полум'ї війни й
революції", "УВО — підземне вій-
сько України", "ОУН в боротьбі з
окупантами", "Дії ОУН поза межа-
ми України", "Зовнішня політика
ОУН", "Смерть Коновальця і світо-
вий відгомін", "Коновалець — ор-
ганізатор визвольних дій". В редакцій-
ній статті проф. Юрій Бойко відзна-
чує характер видавничого задуму й
обставин, що привели до видання
цієї документальної публікації: "По
довгих ронах праці, випускаємо в
світ Божий оцей збірник. Є він пло-
дом зусиль не якогось вузького гур-
та людей — в ньому виявляє себе
українство в діаспорі, виявляє свої-
ми позитивами власну духову пруж-
ність і матеріальну спроможність..
Фундація ім. Коновальця, як много-
членне тіло на еміграції, Управа
Фундації — діловий штаб, в якому
кувалися пляни збірника та заходжу-
валося невпинно коло його реаліза-
ції, політичні середовища — всі три
ОУН, Редакційна Колегія й автори
— всі вони своїм грошем, пером, по-
радою, зацікавленістю штовхали ді-
ло збірника вперед, поки воно успіш-
но не завершилося... Наслідном усьо-
го сназаного, в результаті великих
зусиль постав солідний том, краєкут-
ній камінь для дальших, дослідів по-
статі сл. пам. Є. Коновальця і його
доби."

В контексті цього змістовного, ба-
гатогранного схопленою темою й на-
світленням видання, передано до-
сить вичерпно й рельєфно силуету
тієї динамічної, вольової й героїчної
провідної людини, якою був полно-
вик УСС і командант революційних
дій УВО й ОУН, Євген Коновалець.

Як не дивно, а воєк того провідницького формату, що вождь українського революційного руху між двома світовими війнами, про якого можна сказати, що був "владарем дум" покоління тридцятих років, гартованого в боротьбі за волю свого народу, був водночас і дуже людяною, теплою, сумлінною і спочутливою до ближнього індивідуалістю, про що свідчить приведена в книзі оцінка його характеру. Особливо цінні знахідки до характеристики особовости Коновальця можна знайти в нарисах О. Грицая, Ст. Шаха, О. Зінкевича в розділах про молодість, життя й діяльність Є. Коновальця. Проф. Степан Шах теж містить цікавий матеріал про родинне село Коновальця, Зашків, біля Львова, про що небагато згадувалося досі. Про дії полк. Коновальця під час війни звітують М. Єремійв, А. Мельник, Д. Черганівський і М. Нурах. Період революційної боротьби 20-х років, головню в УВО, задокументований в листах Коновальця і статтях З. Книша, О. Навроцького, Г. Васьковича, М. Бажанського, О. Мельниковича й І. Кедрина-Рудницького. Тему боротьби ОУН і провідної ролі в діях Організації Є. Коновальця опрацьовано у статтях О. Бойдуника, Ю. Артюшенка, С. Леннавського, В. Янова, Є. Врецьони, Д. і Л. Ребетів, З. Пеленського, М. Коржана, В. Манара, Д. Квітковського й Ю. Бойка. На дальші розділи збірника, що заторкують дії ОУН поза межами Краю і стадію зовнішньої політики Організації аж до смерті провідника, складаються статті О. Бойнова, Д. Анрієвського, Є. Онацького, Є. Бачини-Бачинського, О. Питяра, Я. Маковецького, М. Шарика, П. Задорецького, І. Каменецького, К. Зеленка, Є. Ляховича, О. Кушпета, Б. Кордюка і т. д.

Незалежно від широкого змістового засягу збірника, залишилося в ньому й чимало прогалин в біографії Є. Коновальця й у діях організації УВО й ОУН, занадто узагальнених, неуточнених з'ясувань щодо характеру й розвитукових процесів в УВО й ОУН, а ще більше відкритих питань на неодну внутрішню-організаційну проблему, якщо йде про ролі Р. і Я. Барановських, Ріка Ярого та інших в діях обидвох організацій.

А все ж таки Збірник треба вважати важливим документом величній революційної доби Є. Коновальця й очоленого ним воюючого націоналізму, що робить цей твір настільною книгою незавершеної ще теми історії українського націоналістичного руху.

Роман Нухар

Дмитро Нитченко. Елементи теорії літератури і стилістики. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії. Українське видавництво "Просвіта", Мельборн, 1975, 86 ст.

Дмитро Нитченко взяв на себе завдання заповнити прогалину в навчанні української літератури в школах українознавства й підготував коротенький посібник літературознавчих термінів для вжитку шкіл українознавства. Це фактично словник літературознавчих термінів, з якими повинні познайомитися старші студенти шкіл українознавства, що вивчають українську літературу. Автор вибрав окремі терміни, найбільш потрібні й уживані в школі, з різних ділянок науки про літературу, цебто літературознавства — з теорії літератури, композиції, версології, генології, стилістики тощо. Кожен термін автор пояснює більше або менше докладно і, де можна й треба, дає конкретні приклади з україн-

ської літератури, які ближче пояснюють термін. З деякими визначеннями автора можна й не погодитись, але це вже справа дискусії. Можливо, що й мова викладу автора буде трохи важка для студентів школи українознавства, бо вони ще мови не вивчили настільки, щоб розуміти всі слова, але це вже справа вчителів допомогти студентам своїми додатковими поясненнями. Автор був би зробив краще, якби був усі терміни уложив за абетною й цим значно улегшив би користування книжкою, а то за кожним терміном шукати треба в кожному розділі і перелистовувати книжку, нпр., "байка", це жанр, так само й "казка" жанр, але вони в різних місцях. Крім того, треба було конечно подати і список гасел (індекс), щоб легше знайти окремі терміни. В таких виданнях, як це, індекс обов'язковий, без нього не можна обійтись.

Б. Романенчук

Бучач і Бучаччина; історично мемуарний збірник. Комісія регіональних дослідів і публікацій. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка, Український архів т. XXVII, Видав Видавничий комітет, Нью Йорк, 1972 (появився в 1975), 943 ст., ілюстрований, з одною мапкою повіту.

Ця об'ємиста книга великої вісімки має 943 сторінки друку й заповнена різnorodним матеріалом науково-дослідного, науково - інформаційного, біографічного, публіцистичного, мемуарного й статистичного характеру. Увесь цей матеріал показує в такій або іншій жанровій формі минуле Бучача й повіту від найдавніших часів аж до другої світової війни, а радше до другої окупації Галичини більшовиками. Деякі статті, здебільше з них, часо

во більш обмежені й інформують про життя Бучаччини останніх двох століть, здебільше 19 й першої половини 20 століть, виключаючи одначе советські часи.

Книгу фінансував створений для цього Видавничий комітет, що його очолював Михайло Крижанівський з Рочестеру, за фонди, зібрані від кол. бучацьких громадян, а редагувала колегія, яку очолював М. Островерха.

Книгу відкриває вірш поета Володимира Масляка, кол. учителя Бучацької гімназії, "Рідному селу, коли не згадувати "Переднього слова" Комісії регіональних дослідів НТШ і "Передслова" редакції. Далі слідує дві науково-дослідні статті, археологічна Я. Пастернака "Бучаччина крізь серпанок тисячоліть" й історична М. Андрусяка, "Минуле Бучаччини". Автор першої стверджує на археологічних дослідках, що Бучаччина була заселена вже в старшій кам'яній добі (палеоліт), а від молодшої (неоліту) Бучаччину заселяють племена, які можна вважати праісторичними предками українського народу. Бучаччина належить до терену трипільської культури і творить його західну частину. На тому терені археологи знайшли щось наче перший бубон і багато інших залишків культури давніх мешканців Бучаччини.

Друга стаття, М. Андрусяка, подає дуже докладні, навіть подрібні відомості про ці землі та їх жителів, володарів, власників та окупантів-загарбників. Багато відомостей, які він подає в цій статті, доходять до читача, мабуть, уперше, тим-то стаття тим і цікава, що подає багато невідомих фактів, для історії Бучаччини, як і цілої Галичини, важливих. Автор починає історію Бучаччини від

княжих часів, але перші відомості про Бучач походять з часів Казимира, польського короля, цебто з 14 ст. першої половини.

В цій статті М. Андрусяка є й деякі інші загального значення ревеляції, що стосуються назви нашої землі взагалі, не тільки Бучаччини. Автор твердить, на основі деяких фактів, що назва сьогоднішньої московської імперії, "Росія", це янраз наша давня назва, яку собі москалі від нас присвоїли (дехто каже "вкрали", але вкрасти можна потаємно, а це сталося прилюдно, ще й з допомогою наших земляків). На його думку, "інтелігенти й провідники нашого народу в XVI-XVIII ст. трималися традиційної національно-державної назви Русь, але їм було відомо, що москалі називали себе рускими (спершу з одним с), то вони для відрізнення себе від них, щоб підкреслити свою національну окремішність, почали вживати грецьку назву "Росія" й від неї утворили прикметник "роський" і "російський".

На це твердження він подає такі приклади: в граматиці "Адельфогес", що вийшла у Львові в 1591 р., він знайшов вислови "Мужайся многоплемінний роський народе"; гетьман Конашевич-Сагайдачний записав півтори тисячі золотих "для навчання діток наших російських", вислови гетьмана Богдана Хмельницького, який називав русинів "увесь мир християнський, російський", а згадуючи українську шляхту, писав, що вона "в Росії", але мав на думці Україну. Він робить висновок, що в Москві підхопили терміни "Росія", "російський", що їх почали були вживати українці на означення своєї національної окремішности від московських "русних", московський цар назвав своїми предками великих ру-

ських (російських) князів, а Україну назвав "Малою Росією".

Оскільки відомо, це, мабуть, перша українська версія про назву "Росія", бодай мені не доводилося читати іншої, хоч є й інша теорія, — що москалі прийняли для себе грецьку назву Руси "Росія" ще тоді, як вели з Царгородом переговори в справі незалежної від Києва Московської митрополії. Котра з цих версій правильна, можуть показати далші досліди.

Далі йдуть у збірнику оглядові й біографічні статті: І. Боднаруна "Бучач сто років тому", Ст. Шипилявого "Бучаччина в боротьбі за самостійну українську державу", Л. Шанковського "Бучаччина в роки великої світової війни 1918-1920", С. Гординського "Бучач і його мистецьні традиції", І. Боднаруна "Бучацький Парнас" — в цій статті автор згадує відомих робітників пера, які походили з Бучача або працювали в тому місті, як В. Масляк, Ю. Добриловський, О. Назарук, В. Лімниченко, М. Островерха та деякі інші. Забув він згадати відомого культурного й політичного діяча й письменника Івана Гушалевича, який, правда, походив з сусіднього Чортківського повіту (с. Павшівна), але вчився в Бучачі в школі ООБВ і в Бучацькій гімназії.

Хотілося б згадати й багато інших цікавих статей, нарисів, споминів, біографій у цьому збірнику, але їх тут далеко понад сотню і треба б хіба ціле число їм присвятити, щоб хоч кількома реченнями згадати. Але тут сказати можна й повторити, що це збірник незвичайно багатий і цікавий, так що навіть дивно, що в такій, як сказав один автор, "дірі" було таке багате народне життя, зокрема національно куль-

гурне, і не тільки самого міста, але й цілого повіту, якого села тут не лише згадані, але й більше або менше описані.

Поминаючи статті, які не відносяться до самого Бучача й повіту і які потрапили сюди, мабуть, тому, що їхні автори походять з Бучача, згадаємо ще коротко, що збірник замикає англійське резюме проф. Лева, або, як він накле, "синопсис" збірника англійською мовою, в якому він подає перегляд змісту книги. Шкода тільки, що автор не дотримувався тут однієї системи транслітерації українських і географічних назв, бо раз пише наше В англійським V (Volodymyr), а раз англійським W (Wasył), раз пише Hałuchyna, а раз Galicia і т. п. А варто було б писати однаково і Володимира і Василя, англійським V (Volodymyr і Vasył').

Б. Романенчук

ЩО ЧИТАЧ ХОТІВ БИ ЗНАТИ ПРО НОВІ ВИДАННЯ АБО ЯК НЕ СЛІД ПИСАТИ РЕЦЕНЗІЇ

В лютому 1975 р. один український гинневик в Канаді надрукував півсторінкову "рецензію" п. з. "Висока культура в Галицько-Волинській державі XII-XIV вв.". Рецензія підписана ініціалами УПБ, Рим. У вступному абзаці читаємо: "Недавно вийшла рідкісна книжка "Русь і Польща", в якій є цінавий розділ про Галицько-Волинську державу, яка досягнула найбільший розквіт за короля Данила". Решта "рецензії" — цитани з книжки.

Інформувати читачів про нові видання безсумнівно треба, але не можна позбавляти їх найосновніших даних про видання, як і не можна

перекручувати заголовку. А з поданого вступу до рецензії нічого невідомо про цю книжку, ні де вона вийшла, ні хто її видав, ні хто написав, тому я хотів би ті відомості доповнити.

Книжка називається "Польща і Русь", а не "Русь і Польща", вийшла в 1974 р. в Москві, російською мовою, за редакцією Б. А. Рибанова. Це збірник праць російських, українських, польських та інших авторів на подану в заголовку тему. Книжка має 300 сторін друку. В ній поміщені матеріали Конференції, присвяченої питанням історії Польщі й Русі XII-XIV століть, яка відбулася в Москві в 1971 році. Ще в 1968 р. відбулася в Москві наукова конференція Комісії істориків Советського союзу і Польщі, якої матеріали вийшли в Москві в 1969 р. В червні 1969 р. відбулася подібна конференція в Києві, присвячена питанням формування етнічної й політичної карти Східної Європи в IX-XII ст.

На всіх тих конференціях обговорювали, при активній участі українських істориків, минуле середньовічної української держави.

Автором одного з розділів книжки "Польща і Русь", п. з. "З історії культурних зв'язнів Галицько-Волинської Русі з західними слов'янами в XII-XIV ст." є відомий український дослідник Ярослав Ісаєвич, доктор філологічних наук, автор низки наукових праць про місто Дрогобич в 16-18 ст., про Юрія Дрогобича-Котермана, про Д. Зубрицького, І. Федорова та його бунвар, про Львівське Братство та його бібліотеку та ін. Він належить до числа тих шістьох українських дослідників, що їх Гарвардський університет (през. Бок) запрошував на гостинні винади 1975/76 ан. році.

Інформація про янесь видання може бути корисна лише тоді, коли вона подає всі головні дані про книжку та ближчі інформації про її характер, зміст тощо. І заголовок та підзаголовок мусять бути точні. Інформація про книжку, подібна до тієї, яку помістив згаданий канадський тижневик, не тільки безкорисна, але й науково фальшива.

Точний запис цієї книжки такий: **Польша и Русь. Черты общности и своеобразия в историческом развитии Руси и Польши XII-XIV вв.** Под редакцией академика Б. А. Рыбакова. Издательство "Наука", Москва, 1974, 424 ст.

М. Богатюк

Р. М. Машталір, Ж. М. Ковба, М. Д. Феллер. Розвиток поліграфії на Україні. Видавниче об'єднання "Вища школа", видавництво при Львівському університеті, Львів, 1974, 186 ст., ілюстрації й портрети.

Праця, присвячена 400-річчю книгодрукування на Україні, збірними силами авторів показує як розвивалося друкарство на Україні. Серед слов'ян друкарство почав Святополк Фіола, що надрукував у Кракові п'ять слов'янських книг кирилицею в 1491 р. Першого слов'янського друкаря Фіолу чи Фіоля вважали німцем, поляком і лемком-українцем, але питання його національності й походження залишається невирішеним, хоч ним і досі цікавляться різні дослідники. Він надрукував "Осмогласник", "Часослов", "Тріодь пісню", "Псалтир" і "Тріодь цвітну". Псалтир не зберігся.

Книга трьох авторів починається історією давнього друкарства т. зв. "дожовтневого часу" п. з. "Дожовтневе друкарство на Україні". Бага-

то місця в книзі забирає на самому початку пропаганда, а потім ідуть розділи про технічну працю, друкарську продукцію і трохи про Івана Федоровича. Далі йде мова про друкарні на Україні, є згадка про "Емський указ" з 1876 р., який забороняв видавати українські книги, тому друкарство перейшло на західні українські землі в австро-угорську монархію, де воно добре розвивалося. Вругому розділі "Поліграфія Радянської України", крім пропаганди, є й відомості про сучасну поліграфію, її продукцію і її науковий та технічний напрям в комуністичному дусі.

О. Сонолишин

Meletij Smotryckyj, **HRAMMATIKI SLAVENSKIJA PRAVILNOE SYNTAGMA**, Jevje 1619. Kirchenslavische Grammatik (Erstausgabe). Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch, Frankfurt am Main, 1974; XXII, 280 S., DM 30.—

"Грамматіки Словенския правилное Синтагма, Потщаниєм Многогрѣшнаго Мнѣха Мелетія Смотрисконого, въ Коіновіи Братства Церковнаго Виленскаго..." вийшла в 1619 р. Від того часу в 1974 р. минуло 350 років, але з тієї нагоди не було ні там, ні тут ніякої акції для відзначення цих роковин як-не-як таки важливих, тільки в Німеччині появилася оце обширна аналітична праця проф. О. Горбача переписана з першодруку, виданого в Єве в 1619 р. Переписавши акуратно і з наголосами старий текст, проф. Горбач зробив велику прислугу мовознавцям, які тепер матимуть доступне джерело для дослідів східнослов'янських мов початку 17 ст. І не тільки це. Книга дає можливість прослідити розвиток граматичної думки

на теренах заселених православними вірними.

Граматина Смотрицького не становить якоїсь особливої праці, бо автор її користувався іншими граматики, як греко-латинською граматикою Ласкаріса, граматиною Іоанна Дамаскіна в перекладі Іоанна Болгарського, а зокрема граматики виданими на українських землях, як "Аделфотес", "Граматика доброглаголивого еллинословенского іазыка" з 1591 р., опрацьована студентами Львівської братської школи, та "Граматіна словенска" Лаврентія Зизанія з 1596 р. З цих граматик, а зокрема з перекладеної граматики Дамаскіна та граматики львівських спудеїв взяв Смотрицький граматичну термінологію, яка збереглася до сьогодні.

Хоч на українському ґрунті граматичні терміни Смотрицького трохи змінилися, то все таки з ними варто познайомитися, а надто, що вони стали основою російської граматики. Смотрицький ділить свою граматику традиційно на чотири частини: **орфографію** (тепер фонетика, ст. 3-18), **етимологію** (тепер морфологія, ст. 18-233), **синтаксис** (тепер теж синтакса або складня, ст. 233-236) і **просодію** (тепер поетика ст. 236-248).

В фонетиці автор ділить "письмена" (звуки) на "гласні" (голосні) і "согласні" (приголосні). Підрозділи кожної групи у Смотрицького щедро розроблені, але воно не відповідало українській мові, тому й не збереглося ні в нас, ні деінде. В головній частині книжки, "Морфології" (215 ст.) автор ділить мову на вісім частин, чотири "скланяємі" (відмінювані) і чотири "нескланяємі" (невідмінювані). До "скланяємих" належать: імя (іменники й прикметни-

ки, а ці, мабуть, тому, що відмінювались, як іменники першої, зглядно другої відміни), **мѣстоименіе** (займенник), **глаголь** (дієслово) та **причастіе** (дієприкметник). До "нескланяємих" належать: **наречіе** (прислівник), **предлог** (прийменник), **союз** (сполучник) та **мендометіе** (вигук).

Відмінювані частини мови мають сім "падежів" (відміннів), яких назви збереглися в російській мові, три числа: **однина**, **двоїна**, **множина**, і сім родів: **мужескій**, **женскій**, **средній**, **общій**, **всяній**, **недоумінній** та **преобщій**. З цієї групи збереглися тільки три, загально відомі.

При глаголах Смотрицький розрізняє дев'ять категорій: 1) **залог** (спосіб), яких було п'ять: **действительний** (активний), **страдателний** (пасивний), **средній**, **отложителний**, **общій**. З них збереглися лише два, активний і пасивний; 2) **начертаніе** (наростковий і приростковий спосіб творення видів); 3) **види** — **совершенний** (доконаний), **начинателний** (починальний) і **учащателний** (недоконаний); 4) **числа** — **однина**, **двоїна**, **множина**; 5) **лице (особа)** — перша, друга й третя; 6) **наклоненіе** (спосіб): **изъявительное** (дійсний спосіб), **повелительное** (наказовий), **молительное** (благальний), **сослагателное** (умовний), **подчинителное** (підрядний), **неопределенное** (неозначений спосіб); 7) **время (час)** — **настоящее** (теперішній час), **преходящее** (минулий недоконаний час), **прешедшее** (минулий доконаний), **мимошедшее** (давноминулий), **непредѣльное** (минулий, **аорист**) та **будущее** (майбутній час II, доконаний, а недоконаного "буду", "хочу", "имю" з додатком дійменника немає, але автор обговорює цей час у поясненні до названих допоміжних слів, ст. 219); 8) **роди** — **мужескій**, **женскій**, **сред-**

ній; 9) **спряженіє** (дієвідміна). Тут на 70-ти сторінках автор подає парадигми двох, в засаді, дієвідмін з тринадцятьма типами різних закінчень у парадигмах.

В частині синтакси, якій Смотрицький віддає лише три сторінки, обговорює дев'ять різних видів словосполучень.

В просодії обговорює звукову й метричну систему віршування, придержуючись при цьому грецьких зразків.

Широко розроблена в нього морфологічна частина граматики, яка мала впродовж двох століть значний вплив не тільки на граматичне вчення того часу, але й на граматики мов східноєвропейських православних — східних слов'ян, румунів, молдаван, сербів та болгар. На території цих народів "Грамати́на" Смотрицького з 1619 р. перевидавалась повністю, або скорочено в 1621 р. у Вільні, в 1638 р. у Кременці, в 1648 р. в Москві (але без подання автора, бо Смотрицький у 1627 р. прийняв унію й був в очах православних відступником, в 1697 р. в Бунарешті, в 1721 р. в Москві, в 1723 р. в Петербурзі, в 1755 р. в Рімнікул Вільчі, в 1799 р. в Пермі, але тільки в рукописній формі та в кількох екземплярах.

"Грамати́ка" Смотрицького мала також вплив на граматики інших православних народів: з українських на — Граматику Ужевича з 1645 р.; російську Лудольфа з 1696 р., Мансимова з 1723 р. та Ломоносова з 1755 р.; білоруську Копієвича з 1706 р.; румунську Брашовеанула з 1757 р.; молдавську Драгомірнеанула з 1770-74 рр.; сербську Буяновського з 1793 р. та Мразовіча з 1794, 1800, 1811, 1821, 1834 рр. (видані у Відні) і в 1797, 1800, 1806 рр. (ви-

дані в Будапешті, певно для хорватів); болгарську Неофіта Рильського з 1835 р. "Грамати́на" Смотрицького своїм чисельним впливом може сміло рівнятися із славною латинською грамати́кою Доната.

Д. Б. Чопин

Примітки:

Adelphotes. Die erste gedruckte griechisch-kirchenslavische Grammatik, L'viv-Lemberg 1591. Herausgegeben und eingeleitet von Olexa Horbatsch, Frankfurt am Main, 1973; XVI, 217 S., DM 22.—

Lavrentij Zizanj: **Hrammatika Slovenska**, Wilna 1596. Herausgegeben und eingeleitet von Gerd Freidhof, Frankfurt am Main, 1972; XVI, 93 S., DM 14.—

Перші поправки хорватської глаголицької літератури, яка видавалась у Римі, робив на підставі граматики Смотрицького хорват-францішнанець Рафаїл Леванович уже в 1649 році. Більше про це у повних Замітках проф. О. Горбача, особливо замітка ч. 92, доданих до ввідної статті книжки.

Від редакції: В попередньому числі УК, 1-2, згубився через недогляд підпис цього автора, Д. Б. Чопина, під його рецензією на "Мій Бунвар" Я. Козловського. Просимо читачів дописати ручно автора під рецензією, а автора просимо вибачення за недогляд.

VERES, Roman. Ukraine; selected References in the English language, 2nd ed. enlarged and up-to-date. Chicago, Ukrainian Research and Information Institute, 1974. (Ukrainian Bibliographical Reference Center. Ukrainian Reference Series, no. 1) 312 p. 10.00 doll.

Праця д-ра Вереса, це вибрана бібліографія українки англійською мовою, що її перше видання появилось тому чотирнадцять років у "Вестерн Мічиген Юніверситі" в Каламазу. Друге видання значно поширене, включає всі найновіші матеріали, видані до 1972 року включно. Праця подає майже дві тисячі позицій (1958 записів).

Передмову до праці написав д-р Дмитро Штогрин, голова Славістичної наталогової секції бібліотеки Іллінойського університету та бувший президент УБТА, який підкреслює заслуги автора на відтинку бібліографії та бібліотекознавства, не лиш цією працею, але й дотепер опрацьованими та виданими в видавництві "Юніверситі Майнрофилмс" в Анн Арбор вісім томів "Індексу журнальних статей" за роки 1951-1971.

Бібліографія реєструє книжки, брошури, журнальні статті, статті в збірниках, недруновані докторські та магістерські праці. Праця укладена за предметами, а в них за абеткою. Вона охоплює всі ділянки, що мають відношення до української проблематики, перш за все: бібліографія бібліографії в українській, англійській та інших мовах, україніна в англійських бібліографіях, наталогах, абстрантах та бібліографіях періодиків, україніна в українських та англійських довідкових матеріалах тощо. Праця охоплює такі предмети: назва України, економіна України (економічна й соціальна історія, сільське господарство, натуральні багатства, індустрія, транспорт, торгівля, робочі сили тощо), історія України та її державности, УССР, українська визвольна боротьба, советський імперіалізм та колоніалізм, український націоналізм, Україна та інші держави, політика та право, національні менши-

ни, українська мова й література, українська культура, мистецтво тощо.

Бібліографія охоплює всі ділянки та аспекти, що відносяться до української проблематики як національного, так політичного й культурного характеру, тому тут є матеріали про українську церкву, боротьбу УПА, рух опору українських інтелентуалістів на рідних землях вмисний голод, арешти і депортації українців, українське театральне та фільмове мистецтво, фольклор тощо.

Кожний бібліографічний запис подає прізвище автора або назву інституції, заголовок праці, місце видання, видавництво, рік видання, скільність сторінок тощо. При серійних чи журнальних статтях, крім автора й назви статті, назву журналу, рік, число та сторінки, а в деяких випадках теж місце видання журналу. Лише бібліографії та важні довідкові праці мають довші або коротші анотації. Танож деякі серійні та журнальні статті мають анотації.

Крім змісту, передмови та пояснень є ще коротний нарис історії української бібліографії.

Для кращого користування бібліографією автор подав два покажчини: індекс авторів та предметний покажчик.

Праця зроблена солідно, але не без помилон у відсилках до окремих позицій. Деяні публікації, як, напр., "Український статистичний річник", що виходив у Варшаві в 1933-1937 рр. чомусь поданий під англійським титулом, хоч ціла публікація друкувала-ся українською мовою з англійським підтитолом та англійським підтенстом під статистичними таблицями.

Праця д-ра Вереса, це вичерпна респроспективна бібліографія, доведена до наших днів, яка є неонечним посіб-

ником для кожного, хто цікавиться Україною та українознавчими студіями.

Ця бібліографія повинна знайтися на полицях американських університетських та публічних бібліотек, як леж в руках українського дослідника, бібліотекаря та студента.

М. Кравчук

Богдан Зданевич. Каталог інкунабул. Вид. "Наукова Думка", Київ, 1974. 248 ст., ілюс.

Видана праця, це одно з нечисленних люксово виданих репрезентативних видань з ділянки українського книгознавства, які появилися в Україні в останніх роках.

Автором цієї праці є один із співробітників Української національної бібліотеки ще з часів її заснування та один із творців її Відділу стародруків, Богдан Зданевич. Каталог був готовий до друку, як видно з передмови, ще в 1939 році, але побачив світ щоприш у 1974 році, і то дуже малим тиражем (1800 прим.).

В передмові автор подає систему, за якою складено цей каталог, історію відділу стародруків Національної бібліотеки України, перетвореної в 1936 р. в бібліотеку Академії наук УРСР, історію колекції, окремі матеріяли, які ту колекцію побільшили, та закінчує міркуваннями про потребу створення зведеного каталогу інкунабул СССР.

Автор приймає міжнародне означення інкунабул, як першодруки, видані до 1500 року. Через те з українських першодруків потрапили сюди лише дві публікації Швайпольта Фіюля, видані перед тим роком.

Всіх інкунабул в книжці 516. Вони впорядковані азбучно за авторами або титулами. При кожній інкунабулі по-

дано докладний бібліографічний опис, згідно з міжнародними правилами про каталогування першодруків, а саме: загальні бібліографічні дані, коляція (кількість арнушів, кількість зшитків, нумерація, кількість шпальт на сторінці, кількість рядків, шрифти, ініціяли, рубрики і друкарські знаки тощо), опис тексту, основна бібліографічна література, опис даного примірника (дефекти, характер і особливості рубрикації), рукописні додатки та помітки на маргінесах, дані про історію примірника тощо. Подано також з якого джерела одержано першодрук.

До каталогу додане факсиміле публікації "Провінціяле Романум", видане Гутенбергом, якого єдиний некомплетний примірник автор каталогу знайшов в оправі іншої книги, виданої в 16 ст., і описав, додаючи факсиміле в публікації Академії наук УРСР, виданої в 1941 році. Оригінал пропав з бібліотеки, так що залишилася лише публікація Зданевича, з якої зроблено факсиміле першодруку в цьому каталозі.

Каталог має такі покажчики: місце друку, друкарів та видавців, хронологічний покажчик, покажчик імен коментаторів, перекладачів, коректорів, видавців тексту, авторів додатків та передмов, покажчик колишніх власників інкунабул та конкорданцію з бібліографією стародруків Гайна. Доданий список скорочень, ілюстрації чорно-білих та кольорових і режує в російській та англійських мовах.

Книга видана на доброму папері, в доброму передплеті та багато ілюстрована.

P. Верес

PANCHUK JOHN, DESCENDANTS OF MICHELO (MICHAEL) PANCHUK OF ONT., BUKOWINA, UKRAINE. Compiled & published by

John Panchuk. Battle Creek, Mich., 1975. 73 p. illus., ports., facsimils, map. 28 cm.

Адвонат Іван Панчук видав англійською мовою свій родинний родовід. Походить він із села ОНУТ (над Дністром) на Буковині. Спонунали його до цього записки, які він знайшов у батька, де були поміщені кривні батька, який переселився 1895 р. до Канади, мав біля двох десятків внуків, що розбрилися по Європі й Америці та Канаді. Один з його родичів, ще на початку 19-го століття, Михайло, самітний кравець і хлібороб, поселився в Онуті на Буковині. Прибув він з Молдавії як політичний утінач до Австрії, бо Молдавія була під турками. Спочатку поселився в Галичині, опісля в селі Онут на Буковині, де одружився й мав семеро дітей, яких автор нумерує римськими числами, а генерації арабськими числами. Після поетичного опису села Онут, з історичними згадками про часи короля Данила, згадує дерев'яну церкву, збудовану 1617 р. й зазначає, що вона розпалася в 1961 р. за большевиків, а на гому місці побудований пам'ятник поляглим червоноармійцям під час другої світової війни. Батько автора народився там же в 1872 р., а прибув до Канади в 1902 р. Він писав про свого діда Михайла, від якого розпочав рід Панчуків. Відвідуючи місце народження батька, автор оглянув і старий цвинтар, де відчитав з хрестів дату смерті діда Івана, що помер у 1892 р. На 13-й ст. подає свої біографічні дані, — що він народився 1904 р. в Канаді, в 1916 р. переїхав з родиною до Америки, до Детройту, закінчив Мішіґенський університет, одружився в 1931 р. і має дві доні та сина й троє внуків. Адво-

катував, працював в забезпеченім товаристві, а тепер уже на пенсії. Він написав кілька праць англійською мовою, як: "Заповіт Шевченка", "Буковинські поселенці в південній Манітобі", "Перша українська церква в Канаді" й інші. Позбирав про свій рід те, що міг, зробив спробу відтворити дерево родовету семеро дітей Міхила чи Михайла Панчуна, оздобив працю рідніми знімками й портретами Панчуків в буковинських строях, краєвидами села Онут та відбитками метрики хрещення німецькою мовою Вас. Панчуна з 1901 р. й мапою

О. Сонолишин

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ

Ukrainian Herald: An Underground Magazine from Ukraine. An English translation from Ukrainian Language **Ukrains'kyj Vistnyk.** Issue IV (January 1971).

Annotation by Nicholas G. Bohatiuk. Poetry translations by Vera Rich. ABN Press Bureau, Munich, 1972. 199 pp., \$6.00, cloth.

Дмитро Нитченко. Елементи теорії літератури і стилістики. Українська Центральна Шкільна Рада в Австралії. Вид-во "Просвіта", Мельборн (Австралія) 1975, 86 ст.

Осип Залеський. Додаток до "Малой Української Музичної Енциклопедії" "вид-ня "Дніпрова хвиля" (Мюнхен, 1971), Поправки і доповнення. Вид-ня автора, Буффало, 1975, 12 ст.

Бучач і Бучаччина; історично-мемуарний збірник. Наукове т-во ім. Т. Шевченка, Український архів, т. XXVII. Нью Йорк... 1972, 943 ст.

Василь Пласконіс. З рідного села в широкий світ; спогади. Видання автора. С. Кетрінс, Канада, 1975, 256 ст., 20 ст. ілюстрацій.

**УКРАЇНСЬКІ ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ
В ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ, 1939-1945**

Ілля Чайковський

Редакція й доповнення М. Кравчука

117. **Літаври**. Літературно-мистецький тижневик, Київ, 1941 — чч. 1-4. Редактор — Олена Теліга. [Журнал був заборонений німцями. Головну редакторку, О. Телігу розстріляло гестапо в 1942 р.].

118. **Література і мистецтво**, Київ, 1941, чч. 1-3.

119. **Літературна газета**, Лохвиця, 1942, чч. 1-3.

120. **Літературна Неділя**, Унгвар, 1942-1944, р. 1-3. Видавець — Поркарпатське Обществo Наук.

121. **Лозівські вісті**, Лозова, 1943, чч. 1-15.

122. **Лохвицьке слово**, Лохвиця, 1942, чч. 1-38.

123. **Лубенський вісник**, Лубни, 1942 — 157 чис., 1943 — 43 чис.

124. **Львівські вісті**, щоденник для дистрикту Галичина, р. 1-4, серпень 1941 — липень 1944. Львів, Вид-во “Львівські вісті”. Відпов. ред. — Осип Боднарoвич. [Після смерті О. Боднарoвича (26 червня 1944) відпов. редактором став Євген Яворівський. Ред. співпрацівники — Остап Тарнавський, Степан Конрад, Ярослав Шав'як та інші. 1941 — 124 чис., 1942 — 296 чис., 1943 — 238 чис., 1944 — 93 чис.

125. **Лятичівські вісті**, Лятичів, 1943, чч. 1-4.

126. **Малі друзі**, часопис для української дітвори, Львів, 1940-1944. Видавець — “Українське видавництво”, Краків-Львів; відділ у Львові. Редагує і за ред. відповідає Богдан Гошовський.

127. **Маріупільська газета**, Маріупіль, 1941 — 27 чис., 1942 — 141 чис., 1943 — 76 чис.

128. **Мелітопольський край**, Мелітополь, 1942, чч. 1-66.

129. **Меч**, Кривий Ріг, 1941, ч. 1.

130. **Мир**, Одеса, 1943, ч. 1.

131. **Миргородські вісті**, Миргород, 1942 — 30 чис., 1943 — 45 чис.

132. **Місіонар**, Жовква, р. 43-47, 1940-1944. [Перед 1940 р. виходив під назвою “Місіонар Пресвятого Серця Ісусового”].

133. **Молода Україна**, [Без місця] 1942 — ? [Підпільне видання ОУН-СД на північно-західних та Осередніх землях України].

134. **Молоде перо**, Ярослав, 1941 — 2 чис.

135. **На Шахті**. Фаховий двотижневик для гірників-українців в Німеччині, Берлін, 1942-1945.

136. **Надніпрянська правда**, Херсон, 1941 — 6 чисел.
137. **Народна школа**, Ужгород, 1940/41 — ?.
38. **Наступ**, український тижневик. Прага, 1938-1944. Редагує колегія. Гол. ред. Степан Росоха.
139. **Наука і мистецтво**, Полтава, 1942 — 2 чис.
140. **Нація в поході**. Орган української державницької думки, Берлін, р. 1-3? 1939-1941? Видав. В. Кужіль. Редагує Колегія. Двотижн. 8^о по 32 стор., обкл. Журнал гетьманського руху. Головний редактор — Юрій Косач.
141. **Націоналіст**, Прага, ? — 1944. Двотижневик. Редактор — Степан Росоха.
142. **Наш фронт**, 1943 — ?, Камінь Коширський. Редактор — Кузьменко (псевдонім Волиняк). Двотижневик. Видання Української Повстанської Армії. Ч. 1-ше вийшло 1-го липня 1943.
143. **Наша ілюстрація**, Львів, 1941, ч. 1.
144. **Наше життя**, Букарешт, 1940-1944. Співредактор — Микола Ковалевський.
145. **Наше слово**, Берестя, 1942 — 38 чис., 1943 — 51 чис., 1944 — 38 чис. Редактор — Федір Дудко.
146. **Наше слово**, Берестя, 1944, ч. 1. [Окреме видання попереднього часопису].
147. **Наші вісті**, Любомль, 1941 — 18 чис., 1942 — 50 чис., 1943 — 14 чис.
148. **Наші дні**, Львів, 1941 — 1 чис., 1942 — 12 чис., 1943 — 12 чис., 1944 — 3 чис. Відповідальний редактор д-р Іван Німчук. Вид.: "Українське Видавництво", спіл. з обм. відповідальністю. Адреса ред.: Геллерштрассе (К. Кілінського) 1.
149. **Ніжинські вісті**, Ніжин, 1942 — 80 чис., 1943 — 25 чис. Редактор — Іван Ярешко (Кошелівець).
150. **Нова доба**, ілюстрований часопис, тижневик, Берлін, 1941 — 1945. [Часопис для полонених українців]. Редактор — Геннадій Которович.
151. **Нова доба**, Бердичів, 1941 — 62 чис., 1942 — 132 числа, 1943 — 90 чис.
152. **Нова рада**, Чернівці, 1940. Видавець і редактор — Юрій Сербинюк. [Загально національна газета виходила від квітня до кінця червня 1940].
153. **Нова Сновська газета**, Сновське, 1942, чч. 1-18.
154. **Нова Україна**, Харків, 1941 — 16 чис., 1942 — 297 чис., 1943 — 89 чис. Редактор — В. Царинник. [Перший ре-

дактор — Петро Сагайдачний. Спершу виходила в Харкові, потім в Полтаві, а пізніше у Вінниці].

155. **Нова Шепетівщина**, Шепетівка, 1941 — 41 чис., 1943 — 24 чис.

156. **Нове життя**, Ворошиловград, 1942 — 58 чис., 1943 — 11 чис.

157. **Нове життя**, Дебальцево, 1942 — 20 чис.

158. **Нове життя**, Кахівка, 1943 — 50 чис.

159. **Нове життя**, Козятин, 1941 — 13 чис., 1942 — 68 чис.

160. **Нове життя**, Первомайськ, 1942 — 40 чис., 1943 — 47 чис.

161. **Нове життя**, Пологи, 1942 — 8 чис., 1943 — 2 чис.

162. **Нове життя**, Скалат, 1941, ч. 1.

163. **Нове життя**, Старокостянтинів, 1942 — 63 чис., 1943 — 28 чис.

164. **Нове Запоріжжя**, Запоріжжя, 1942 — 113 чис., 1943 — 43 чис.

165. **Нове українське слово**, Київ, 1941 — 15 чис., 1942 — 303 чис., 1943 — 213 чис. [Виходило щоденно замість забороного "Українського слова"].

166. **Новий час**, Вознесенськ, 1943 — 43 чис.

167. **Новий час**, Куп'янськ, 1942 — 19 чис., 1943 — 4 чис.

168. **Новий час**, Петриківка, 1942 — 10 чис., 1943 — 35 чис.

169. **Новий час**, Шостка, 1942 — 18 чис., 1943 — 2 чис.

170. **Новий шлях**, Остер, 1941 — 16 чис., 1942 — 12 чис.

171. **Новий шлях Остерщини**, Остер, 1941 — 6 чисел.

172. **Новини дня**. [Без місця вид.] 1941 — ? Комуністичний підпільний бюлетень, видаваний "Народною Гвардією" в Галичині.

173. **Нові дні**, Сновськ, 1942 — 47 чис., 1943 — 20 чис.

174. **Олевські вісті**, Олевськ, 1942-1943?

175. **Олександрівський бюлетень**, Олександрія, 1943 — 24 чис.

176. **Оборона України**. [Місце вид. не подане] 1943 — ? Видав. Відділ Пропаганди при Головній Команді УНРА. Редагує колегія. Друк. УНРА. Фоліо по 6 ст. Виходила на Волині. 1-й вийшло 1 серпня 1943. Тир. 38,000 прим.

177. **Орлення**, місячник, Рівне, 1941-1943. Вид-во "Волинь". Редактор Петро Зінченко.

178. **Останні вісті**, Біла Церква, 1941 — 3 числа.

179. **Останні вісті**, Київ, 1941 — 5 чисел.

180. **Останні вісті**, Коломия, 1941 — 14 чисел.

181. **Останні вісті**, Переяслав, 1942 — 27 чисел.
182. **Павлоградська газета**, Павлоград, 1942 — 71 число. 1943 — 48 чисел. (Продовження газети — “Українець”).
183. **Педагогічний інформаційний бюлетень**, Харків-Полтава, 1942 — 1 число, 1943 — 2 числа. (Число 1-ше вийшло 1-го грудня 1942 року).
184. **Перемога**, Житомир, 1941, ч. 1.
185. **Переяславські вісті**, Переяслав, 1943 — 56 чисел.
186. **Пінська газета**, Пінськ, 1942 — 22 чис., 1943 — 49 чисел. 1944 — 23 чис. Редактор — Федір Дудко.
187. **Повстанець** (без місця), р. 1-2. 1944 - 1946. Видання Української Повстанської Армії. Друк. УПА. 8° по 20-24 ст.
188. **Подільянин**, Кам'янець Подільський, 1941 — 3 чис., 1942 — 106 чисел, 1943 — 102 чис., 1944 — 15 чис.
189. **Політичні повідомлення** Відділу пропаганди України для української преси, ч. 1. (Дата і місце не зазначені. То був бюлетень т. зв. “Райхскомісаріату України”).
190. **Промінь**, Нікопіль, 1943 — 74 числа.
191. **Рідна земля**, тижневик для селян і робітників. Львів, р. 1-4, серп. 1941 — травень 1944. Видає: українське вид-во часописів і журналів для дистрикту Галичина. Головний ред. Юліян Тарнович. Працювали в редакції: Микола Пасіка, Гліб Сірко-Східний та інші. То було німецьке вид-во, що видавало “Рідну землю” під різними назвами для різних округ Галичини: “Станиславівське слово”, “Тернопільський голос”, “Чортківська думка”, “Голос Підкарпаття”, “Голос Самбірщини” і “Воля Покуття”, 1941 — 12 чис., 1942 — 52 чис., 1943 — 52 чис., 1944 — 9 чис.
192. **Рідна нива**, Пирятин, 1942 — 122 чис., 1943 — 167 чисел.
193. **Рідна нива**, Яготин, 1942 — 29 чисел.
194. **Рідне слово**, Звенигородка, 1943 — 29 чисел.
195. **Рідне слово**, Лубни, 1941 — 103 числа, 1942 — 28 чисел.
196. **Рідний край**, Богодухів, 1942 — 38 чисел, 1943 — 15 чисел.
197. **Рідний край**, Карлівка, 1943 — 4 числа.
198. **Рогатинське слово**, Рогатин, 1941 — 19 чисел.
199. **Роменські вісті**, Ромни, 1942. (Календар альманах на 1943 — П. Сагайдачний. Українська преса в боротьбі з большевизмом).
200. **Ружинський вісник**, Ружин, 1942 — 38 чисел.

201. **Руська молодеж**, Ужгород, 1943? — 1944.
202. **Самбірські вісті**, Самбір, 1941 — 37 чисел.
203. **Самостійна Україна**, Станиславів, 1941 — 4 числа.
204. **Самостійність**, Костопіль, 1941 — 2 числа.
205. **Світанок**, Бердянськ, 1942 — 72 числа, 1943 — 30 чисел.
206. **Світанок**, Черниця, б. Миколаєва, Рільничий ліцей, 1943 - 1944. Журнал учнів ліцею, редактор Іван Кравчук. Виходив під керівництвом проф. Рачуня. Вийшло два числа, 3-тє було готове до друку, але не вийшло. Заголовок журн. друкований, текст циклостилевий.
207. **Світлий промінь**, Антоніни, 1942 — 72 числа. 1943 — 30 чисел.
208. **Свято радості**, Перемишль, 1941, ч. 1.
209. **Сільський господар**, господарсько-кооперативний часопис господарського т-ва “Сільський господар” та української кооперації в Генерал-Губернаторстві, Ярослав, 1940-1944. Вид. “Українське Видавництво” в Кракові. Редагує й за редакцію відповідає Леонід Бачинський. 3 друк. А. Гамерлінга й мр. Ю. Костюка. 4°, місячник. В 1943-1944 виходив у Львові.
210. **Сніжинський вісник**, Сніжне, 1942 — 64 числа.
211. **Соборна Україна**, 1943 — ? Редактор — Олег Штґуль. Орган військових відділів ОУН (полк. А. Мельника) на Волині.
212. **Сокальське слово**, Сокаль, 1942 — 23 числа. (Виходило замість заборонених “Українських вістей”).
213. **Станиславівське слово**, Станиславів, 1942 - 1944. Відповідальний редактор — Дмитро Греголинський. Українське вид-во часописів і журналів для дистрикту Галичина у Львові. Редакція в Станиславові, фоліо по 4 сторінки, тричі в тиждень. Від червня 1942 р. до кінця. Відповідальний редактор — Антін Княжинський. Це продовження “Українського слова”, яке було заборонене на 37 числі 1942 р.
214. **Стрийські вісті**, Стрий, 1941 — 30 чисел, 1942 — 16 чисел.
215. **Стрілецькі вісті**, 1944-1945. (Місце вид. не подане). Вид. УПА. Редактор — Василь Ваврук (псевдо Вахута). Підпільний циклостилевий журнал, 4° по 4 сторінки.
216. **Студентський прапор**. Журнал української академічної молоді, місячник, 8° по 40 стор., Львів, 1943 - 1944. Вид.: Об'єднання Праці Українських Студентів УЦК у Львові. За ред. відповідає Б. Лончина. 3 друк. УАН у Львові.
217. **Сумський вісник**, Суми, 1942 — 152 числа, 1943 — 6 чисел.

218. **Сурма**, Львів, 1941. Нелегальне видання ОУН під проводом А. Мельника.
219. **Тальнівський вісник**, Тальне, 1942 — 24 числа, 1943 — 25 чисел.
220. **Таращанські вісті**, Тараща, 1943 — 86 чисел.
221. **Теребовельські вісті**, 1941 — 15 чисел. Редактор — Ілля Чайковський.
222. **Тернопільський голос**, Тернопіль, 1942? - 1944. Друкувався у Львові. Диви: “Рідна земля”.
223. **Технік**, Прага, 1941-1944. Редактор — Степан Росоха. Двотижневик, 4° по 8 ст. Часопис технічного знання, виходив як додаток до “Наступу”.
224. **Технічно-господарський вісник**; часопис українських інженерів, техніків й економістів. Прага, 1941-? Власник і видавець: Секція українських інженерів і техніків при Українським Національним Об’єднанні. Головний і відповідальний редактор — П. Герасименко, Пільзень, Клятовська 144. Адреса Редакції і адм.: Прага III, Йозефська 2/II. Друкарня Протекторату Ч. і М., Прага III, Кармелітська 6. Виходив 10 разів на рік, 4° по 24 ст.
225. **Тижневик Барської округи**, Бар, 1943 — 13 чисел.
226. **Тризуб**, Чортків, 1941 — 5 чисел, 1942 — 7 чисел.
227. **Українець** [Східна Україна, місце не зазначене] 1941 — 5 чисел.
228. **Українець**, Ново-Україна, 1942.
229. **Українець**, Павлоград, 1941 — 10 чисел, 1942 — 32 чис. Від 42 числа змінено назву на “Павлоградська газета”.
230. **Українець**, Сквиря, 1941 — 3 числа.
231. **Українець**, Берлін, 1942-1945, за редакцією А. Луцева.
232. **Українець у Фінляндії**, Гельсінкі, 1942-1943. Редактор — Б. Кентржинський. Часопис для полонених українців, б. вояків Червоної армії, видавала ОУН А. Мельника. Спершу виходив циклостилем, а згодом друком.
233. **Українка**, Костопіль, 1941 — ч. 1, 1942 — 24 чисел, 1943 — 4 числа. [Самостійний додаток до “Костопільських вістей”]. Редактор — Г. Рибак.
234. **Українська дитина**, Костопіль, 1942 — 10 чисел. Редактор — Поспелов. Журнал виходив, як самостійний додаток до “Костопільських вістей”.
235. **Українська дійсність**; орган Української Громади в Німеччині, р. 1-6, 1939-1945, Берлін. Відповідальний редактор — інж. Іван Калинович. Вих. 1 і 15 кожного місяця. По-

чав виходити в вересні 1939 р. з підзаголовком “орган політичний, господарський і громадсько-культурний”. Відпов. ред. — Гр. Деркач (1939-?). Спочатку виходив щомісячно, друкований на циклостилі.

236. Українська думка, Васильків, 1941, ч. 1.

237. Українська думка, Миколаїв, 1941 — 25 чисел, 1942 — 5 чисел, 1943 — 85 чисел.

238. Українська думка, Новогеоргіївськ, 1943 — 7 чисел.

239. Українська думка, Черкаси, 1941 — 39 чисел, 1942 — 77 чисел, 1943 — 25 чисел.

240. Українська земля, Сталіно, 1942 — 1 ч., 1943 — 16 чисел.

241. Українська правда, Кахівка, 1943 — 34 чисел.

242. Українська православна церква, Холм, 1942 — 30 чисел, 1943 — 69 чисел, 1944 — 8 чисел.

243. Українська пресова служба, Львів, 1941, ч. 1.

244. Українська школа, Коломия, 1942, ч. 1.

245. Українська школа, Краків, 1942-1943. Редактори — Іван Тесля й Петро Ісаїв.

246. Українське життя, Борисполь, 1941 — 23 числа, 1942 — 77 чисел.

247. Українське Полісся, Чернігів, 1941 — 19 чисел, 1942 — 139 чисел, 1943 — 2 числа.

248. Українське слово, Вовчанськ, 1943 — 4 числа.

249. Українське слово, Житомир, 1941 — 19 чисел.

250. Українське слово, Золотоноша, 1941 — 18 чисел, 1942 — 79 чисел.

251. Українське слово, Київ, 1941 — 81 число.

252. Українське слово, Станіславів, 1941 — 5 чисел, 1942 — 37 чисел.

253. Український бюлетень Олександрії, 1941 — 24 чисел, 1942—18 чисел.

254. Український вістник; орган Українського Національного Об'єднання, Берлін, 1936-1945. Редагує колегія під керівн. Володимира Маруняка.

255. Український голос, Кіровоград, 1941 — 11 чисел.

256. Український голос, тижневик, Луцьк, 1941 — 15 чисел, 1942 — 52 числа, 1943 — 70 чисел, 1944 — 7 чисел. Редактор — Володимир Постригач, від лютого 1942 до кінця А. Дублянський. (Від жовтня 1942 до січня 1944 двічі в тиждень).

257. Український голос, Миколаїв, 1941, ч. 1.

258. **Український голос**, Проскурів, 1941 — 26 чисел, 1942 — 39 чисел, 1943 — 27 чисел.

259. **Український голос**, Умань, 1941 — 14 чисел, 1942 — 105 чисел, 1943 — 24 числа.

260. **Український доброволець**, Берлін, 1922?-1945. Часопис вояків Українського Визвольного Війська.

261. **Український Донбас**, Горлівка, 1942 — 40 чисел.

262. **Український засів**, Кіровоград, 1942 — 2 числа, 1943 — 1 ч. Редактор — Віктор Петров. Журнал почав виходити в Харкові.

263. **Український літопис**, Гельсінкі, 1943-? Вид. Українське Інформаційне Бюро для Фінляндії і Скардинавії (УІФС). Редактор — Б. Кентржинський.

264. **Український пасічник**, Львів, 1942 — 9 чисел, 1943 12 чисел, 1944 — 2 числа.

265. **Український перець**; гумористично-сатиричний журнал, ілюстрований, 1945. Вид. УПА.

266. **Український православний вісник**, Холм, 1941 — 2 числа.

267. **Український ремісник**; орган головної групи промислової господарки і зв'язку в Центральній Палаті, група ремесло, часопис обласних груп, Львів, Краків, Люблин — професійний журнал фахових союзів, Краків, 1943-1945. Вид-во для господарства і ремесла, с-ка з обм. порукою (Керманіч вид-ва — Павль Шмідке). Керівний ред. — Еміль Ян, редактор — Роман Смик. Почав виходити в жовтні 1943, останнє число (6-те) за червень 1944.

268. **Український робітник у Німеччині**, Ворошиловград, 1942, ч. 1.

269. **Український хлібороб**, Київ, 1942 — 18 чисел, 1943 — 29 чисел. Ред. — Колесник, розстріляний німцями в 1943 році. Журнал виходив в Рівному, де вийшло 10 чисел.

270. **Українські вісті**, Голта, 1942?

271. **Українські вісті**, Кіровоград, 1942 — 60 чисел.

272. **Українські вісті**, Сокаль, 1941 — 60 чисел. Див. "Сокальське слово".

273. **Українські вісті**, Новгород-Сіверщини, Новгород-Сіверський, 1942-?

274. **Українські новини**, Сміла, 1942 — 66 чисел, 1943 — 24 числа.

275. **Українські щоденні вісті**; орган Управи міста Львова, Львів, 1941 — 43 числа. Нач. редактор — Осип Боднарович. Виходив від 5-го липня до половини серпня 1941. Диви “Львівські вісті”.

276. **Урядові Дунаєвецькі вісті**, Дунаївці 1941 — 7 чисел, 1942 — 97 чисел, 1943 — 25 чисел. [Продовження “Дунаєвецьких вістей”].

277. **Хабнівські вісті**, Хабне, 1943 — 25 чисел.

278. **Харківські короткі зведення**, Харків, 1943 — 48 чисел.

279. **Харків'янин**, Харків, 1943 — 49 чисел.

280. **Харцизький вісник**, Харцизьк, 1943 — 34 числа.

281. **Хлібороб**; сільсько-господарське видання часопису “Українець”, часопис для сільсько-господарських робітників зі Сходу, Берлін, 1943-1945. Видавець і голов. редактор — Богдан Кравців. Тижневик, фоліо.

282. **Хлібороб**, Волноваха, 1942-?

283. **Холмська земля**, Краків, 1942?-1944. Редактор — Степан Баран.

284. **Холмські вісті**, Холм, 1939. Видання “Ортскоманди німецької армії”. [Правдоподібно вийшло лише два числа].

285. **Хорольські вісті**, 1943 — 9 чисел.

286. **Черкаська думка**, Черкаси, 1942, ч. 1.

287. **Чернігівський кур'єр**, Чернігів, 1943 — 17 чисел.

288. **Чортківська думка**, Львів, 1943 — 39 чисел.

289. **Школяр**, Васильків, 1942 — 2 числа.

290. **Школяр**, Остер, 1942, ч. 1.

291. **Школяр**, Дубно, 1941 — 4 числа, 1942 — 5 чисел. Редактор — Авенір Коломиєць.

292. **Шипавка**, Берлін, 1941-1942. Виходить залежно від гумору редакції — на правах рукопису. Адреса: Мирослав Мельник, Фішерстрассе 25/III. 4° по 12 ст. число, циклостиль.

293. **Ярославські єпархіяльні відомості**, Ярослав 1941 — 6 чисел. Офіціоз греко-католицької адміністрації Лемківщини й Закарзоння.

294. **Інформатор**, орган Проводу ОУН ПЗУЗ [без місця] 1943-? Місячник, мала 8° по 4 сторінки; виходив підпільно.

295. **Радієві вісті** [без місця], 1944, ч. 1. Видання референтури пропаганди Повітового Проводу ОУН Сокальщини. Одиноке число, друковане циклостилем, вийшло в червні т. р.

**Вийшла окремою книжкою в поправленій і доповненій
редакції,
БІБЛІОГРАФІЯ ВИДАНЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ
У ВІЛЬНОМУ СВІТІ,
яка показує скільки яких книжок з української літератури
появилось на еміграції від 1945 до 1970 р.**

Ціна 3.00 дол.

Замовляти в в-ві Київ.

